

138 ГОДИНИ ПАЗАРИ БУРГАСКИ РЕГИОН

138 ГОДИНИ

ПАЗАРИ

БУРГАСКИ РЕГИОН

138 ГОДИНИ
ПАЗАРИ
БУРГАСКИ РЕГИОН

Бургас
2017

ОБЩИНА БУРГАС
и
БУРГАСКИ ПАЗАРИ ЕООД

с подкрепата на:
Димитър НИКОЛОВ, кмет на Община Бургас

по идея на:
д-р инж. Живко ПАНАЙОТОВ,
управител на „Бургаски пазари“ ЕООД

съставител:
Милен НИКОЛОВ, директор на РИМ – Бургас

автори:
Иванка ДЕЛЕВА, РИМ – Бургас
Владимир АНИГНОСТОВ, РИМ – Бургас
Яна ИВАНОВА, РИМ – Бургас
д-р инж. Живко ПАНАЙОТОВ

редактор:
Яна СЛАВЯНСКА

корица и дизайн:
Цветана ИЛЕВА, РИМ – Бургас

печат:
СД НИ Плюс – Макаров и с-ие

*Ще продължаваме да развиваме
„Бургаски пазари“ ЕООД
и да надграждаме постигнатото*

Дружеството „Бургаски пазари“ има богата история. Доброто му име, което познаваме днес, е градено години наред благодарение на работата и професионализма на всички хора, които по някакъв начин са били свързани с него. Днес това общинско предприятие се ползва с авторитет и доверие сред своите партньори, производители и клиенти. Използвам повода за отбелязване на годишнината от неговото създаване, за да благодаря на всички служители, дали своя принос за развитието му. Община Бургас ще продължава да работи за развитието на „Бургаски пазари“ и вярвам, че с общи усилия ще надграждаме добрите практики, създадени през годините.

Димитър НИКОЛОВ
кмет на Община Бургас

Ако те е имало в миналото и държиш да те има в настоящето – ще те има и в бъдещето

Датата 29 септември 1879 г. е паметна за развитието на бургаските пазари. На този ден, половин година след учредяването на съвременната бургаска община, е съставена първата наредба, с която се определят размера на налозите, таксите за търговска дейност и различните видове услуги. Тя поставя началото не само на регламентираната търговия в свободен Бургас, но и вменява определени контролни функции и посреднически дейности, поставящи основата за обособяване на бургаските пазарища в единна комплексна организация.

Днес, 138 години по-късно, поглеждаме назад към историята на търговията и пазарите в Бургас, към хората, допринесли за разрастването на града в мощен търговски център. За да изрази почитта си към тях, „Бургаски пазари“ ЕООД възложи изготвянето на цялостно проучване на специалистите от отдел „История“ към Регионален исторически музей Бургас.

В книгата ще намерите интересна фактология. Например: предварителна вноска от 100 лева за честност, внасяна в Общината от търговците. Или различните глоби, „налагани“ за измама от търговците към гражданите, включително и измамното подреждане на зеленчуците и плодовете: свежите – отгоре, загнилите – отдолу. Ще ви направи впечатление, че първата наредба е съставена от комисия в състав – българин, грък и турчин. Представители на трите

националности са съчетали опита си и обединени са създали първия документ, даващ възможност вече организирано да се развиват пазарите в региона.

Изключително интересна и увлекателна книгата „138 години пазари Бургаски регион“ е успешен завършек на нашите съвместни усилия. Това е история с продължение.

С нея поставяме паметен знак в развитието на бургаските пазари и вярваме, че когато нашите наследници разгръщат страниците ѝ, тя ще им напомня за дългия, но верен път, по който са вървели нашите предшественици. Съвременето доказва, че това е пътят на Бургас вече повече от 2 хилядолетия.

д-р инж. Живко ПАНАЙОТОВ
управител на „Бургаски пазари“ ЕООД

*Търговия и пазари
в Бургас
преди Освобождението*

Вечният стремеж на хората да бъдат забелязани и оценени, нуждата им да общуват, да се сравнят с другия, поражда създаването на пространства, предназначени за това. Пазарите се оказват едни от тях. Ето защо търговията и търговските отношения се появяват още в древността и Средновековието, придобиват възлово значение през Възраждането, а интензивната стоково-парична циркулация е в основата на прехода към Новото време и съвременната цивилизация.

От годините на Великите географски открития насетне стоково-паричните отношения се разрастват в такива мащаби, че създават качествено нов тип взаимоотношения между хората. След т.нар. индустриален преврат в Европа през XIX в. единният пазар има свои по-големи и по-малки поделения навред по земята. В неговата орбита попада и Османската империя с българските земи, и както навсякъде по света, и тук пазарните средища стават активни стимулатори и

Бургас – архитектура от XIX в.

двигатели на проникващите нови пазарни отношения.

Наричани различно – пазари, тържища, джумаи, вароши, събори, те винаги имат едни и същи функции – да бъдат центрове на търговски обмен. Благодарение на тях се създават благоприятни предпоставки за стопански подем в българските земи, за всеобщ материален, културно-просветен и политически просперитет на българското възрожденско общество. Това са местата, където хората от различни краища на страната се срещат и освен покупко-продажба на стоки, обменят идеи, опит и всякакви други духовни ценности (Косев, 2004, 13-15).

През Възраждането, по дефиниция, пазарите са открити, постоянно фиксирани места, най-често в градовете, където се извършва покупко-продажба на стоки през цялата година. Определен ден (дни) в седмицата се обявяват от градската управа за пазарни. Тогава от съседните села или други селища идват производители, търговци или купувачи, за да извършват обмен или покупко-продажба на стоки (Цанкова, 2004, 38).

Панаирите пък са пазари, провеждани периодично в дадено селище, в определен празник през годината. Те най-вече са място за демонстриране на търговските способности, но и се явяват възможност за широки социални контакти и изява на творческия дух на българина. Тези форуми биват районни, национални и международни; пролетни, летни и есенни; на селскостопански произведения, на колониални стоки, на добитък.

През Възраждането панаирите и пазарите се явяват значително събитие (Цанкова, 2004, 42). Те отразяват съревнователния дух на производителя, човешката му потребност за изява – икономическа и духовна, желанието да бъде предпочетена и оценена стоката му чрез демонстрирането на постижения в една или друга област.

На пазара както търговецът, така и купувачът имат своите роли, режисирани от неумолими правила. С присъствието си те създават неповторима атмосфера, наситена с аромата на времето. Цялата дейност на търговеца и смисълът на съществуването на пазара се състоят в това стоката да достигне до купувача. Идвайки на пазара, купувачът

има възможност да се срещне с другия свят, да разшири житейските си хоризонти, без да предприема далечни и рисковани пътувания.

Пазарите се превръщат в градски празник. Те са пъстра палитра от етноси и култури. Чрез тях се извършва допирът с европейската икономика, търговия и култура, навлизат модите, новите технологии, европейските стандарти, което е важна предпоставка за развитието на българските градове (Цанкова, 2004, 53).

За разлика от други родни селища като Ески Джумая, Узунджово, Пловдив, Сливен, Ямбол, известни със своите многофункционални панаири и пазари, в Бургас през епохата на Възраждането (XVIII-XIX век) единствено търговията със зърнени храни е тази, която дава характерен образ на пристанищното градче. Тя му помага да излезе от забвението, продължило от средата на XV в. до средата на XVII в. след османското нашествие на Балканския полуостров.

Според османски документи (от 1502 г. и от 1604 г.) в този период Бургас заедно с други села е вакъфско владение, основано от Искендер паша, велик везир на Баязид II, категоризирано като обработваема земя. Вероятно в началния период не е било заселено, а впоследствие на неговата територия е привлечено християнско население от Мала Азия. Липсата на питейна вода, маларичен въздух от околните блатата, чести казашки нападения по черноморския бряг са някои от другите причини за спускане вековен мрак над Бургас (Райчевска, 1992).

От бележките на пътешественици, картографи, дипломати и военни, засягащи темата за търговията и пазарите, се вижда, че в края на XVII в. и началото на XVIII в. Бургас се оживява. В своята „История на Понтос“ Минас Пъжъшкян е впечатлен, че градът има чудесно пристанище и е място за оживена търговия (Пъжъшкян, 1984, 203). Той известява също, че всяка година тук стават големи тържища, пристигат и се изпращат стоки в близки и далечни страни, а в района се произвежда много аба. В друг свой пътепис Пъжъшкян информира, че Бургас е малък, но забележителен търговски център, където преди са ставали големи панаири, както и че служи за пристанище на Сливен (Пъжъшкян, 1984, 203).

В книгата си, издадена през 1787 г., Шарл дьо Пейсонел дава мно-

В края на XVII век Николаас Витсен съставя карта, в която Бургас е посочен като видно пристанище на Черно море

го добро описание на търговската дейност по западния черноморски бряг (Пейсонел, 1975, 306). Бургас е обрисван като едно от главните пристанища на България за черноморската търговия, голяма паланка, в която има много търговци. До него достигат всички стоки от Татария и други крайбрежни райони, предназначени за Румелия.

Независимо от транзитната търговия, която е много значителна в Бургас, както вносната така и износната, тук се докарват много стоки за нуждите на жителите. Вносните стоки са зехтин, кафе, френски такета, шалове, черни маслини, сапун от Смирна, ямурлуци, елечи от Солун, сиво ленено платно, кърпи от Кайро, барут, анатолийски платна, сол от Крим, памучен или копринен плат от Цариград и от Бруса, малко платове от Хиос. Отбелязано е, че цената на всички тези стоки е същата като в анадолските райони. Според френския дипломат, областта на Бургас не произвежда нищо друго освен зърнени храни, от които в Цариград се докарват 30-40 товара, и малко сирене. За голяма търговия с Цариград и износ на много стоки от Бургас (1815 г.) е споменато и в описанията на главнокомандващия британската флота Джеймс Тъки, а също и в тези на двама негови сънародници (1819-23 г.), които посочват Бургас като главен град в Залива (Карайотов, Райчевски, Иванов, 2011, 88).

Либерализирането на европейското присъствие в Леванта, съответно и скокът в търговията, са резултат от подписването на търговски конвенции между Високата порта и 13 европейски държави (1838-1846) (Русев, 2001, 344). Това в голяма степен се отразява на Бургас – Черно море се отваря за световната морска търговия, а Бургаският залив е посещаван от почти всички типове плавателни съдове, характерни за това време.

Руско-турските войни през целия XIX в., особено Кримската от 1853-1856 г. и обслужването на армиите, определят насоката, в която продължава да се движи търговията през Бургас спрямо Цариград. Подобно на останалите пристанища по Западното Черноморие, бургаското се превръща изцяло в продоволствена база на османската столица, а свободните контакти на търговците от черноморските градове с други пазари остават епизодични и нетрайни. Причините за

това са географската близост и историческата традиция, държавно-политическата общност, нарасналото търсене на зърно за Цариград и удобните складове за жито, изградени във военновременните периоди (Тонев, 1995, 99).

Схемата на житната търговия е съвсем опростена – зърнените храни се транспортират с коли от вътрешността на страната – Айтос, Карнобат, Сливен, Нова Загора, по-рядко от Одрин и Пловдив (Карайотов, Райчевски, Иванов, 2011, 77). Раите са задължени да извозват за своя сметка зърното до складове или до пристанището. Чрез механизма на доставките населението продава на безценица продукцията си, а държавните цени са от два до пет пъти по-ниски от пазарните (Русев, 2001, 344).

Бургаското пристанище в началото на XX в.

Според доклад до френския посланик в Цариград, изготвен от Бартолемю Медан, френски търговец, живеещ в България, общата численост на екипажите на корабите, преминали за една година през бургаското пристанище, е 3 хиляди души – повечето чужденци и хора от различни краища на империята. Износът се състои, най-вече, от зърнени храни, допълнен от аби, килими, розово масло, дървен материал и въглища, а вносът – от манифактурни стоки, фини платове, конци, памук, стъklarски изделия, мед, кинкалория, захар, кафе, ром, спирт, зехтин, сапун и др. (Русев, 2001, 345).

През лятото и есента в града пристигат стотици коли със зърно

както от околните селища, така и от Тракия. Улиците се задръстват от каруци, които по 2-3 дни не могат да излязат от тесните сокаци. При нуждавали се да ги товарят на гемии и да ги изкарват вън от града. Тези прииждащи каруци от близки и далечни околии към пристанището се превръщат в емблема на Бургас от XVIII и XIX, та дори и от началото на XX в. (*Карайотов, Райчевски, Иванов, 2011, 77*).

Разрастването на свободната търговия изменя рязко статута на крайморските селища. Бургас се обособява като административен

Бургас в началото на XIX в. Литография на Й. Сисери и Ф. Беноа

център – седалище на областния мюдюрин, а на пристана се построяват няколко специализирани скели (*Тонев 1995, 115*). От 1854 г. Пиргос е център на кааза (околия) с 68 прилежащи села и от „искеле“, пристанище, се превръща в „касаба“, т.е. малък град. Промяната на статута е отражение на икономически реалности и начало на новата история на днешния Бургас (*Цв. Райчевска, 1995, 121*).

През 60-те години на XIX в. градът вече е открит за пазари извън тези на Цариград, за внос на стоки и материали за пазарните центрове на юг от Стара планина, а постоянното движение на стоки и кораби, плаващи под английски, италиански, руски, гръцки флагове, привличат хора от цялата страна.

Любопитно е, че макар по време на османското владичество в градовете по морето да живеят повече гърци и българи, единственото пристанище, в което преобладават мюсюлмани, е Бургас. Техните административни сгради и жилища се намират близо до пристанището и главните търговски пътища. Гърците, другият голям етнос, заселил се по крайбрежието веднага след завладяването му, доминират в областта на търговията, църковните и обществени дела (XVIII и XIX в.).

Интересен факт е, че гръцкият е официалният език, използван в кореспонденциите, в търговските дела и в чаршията, а българският се е говорил повече у дома. Това не водило обаче до никакво напрежение между двата етноса. Дори когато започва борбата за самостоятелност на българската църква и просвета, причините са били по-скоро социални, а не етнически (*М. Иванов, 2005, 31*). В Бургас по това време живеят също арменци, татари, черкези и др.

Първите търговски „дюкяни“ (магазини) са направени от плет и в тях се търгува със смесена стока (*Стоянова, 46-47*). По-късно се изграждат дървени бараки и полумасивни сгради с помещения за търговска дейност. Широко разпространена е уличната и разносна търговия, за която се плаща определена от общината такса. Всички вносни стоки пък подлежат на общински налог „октроа“, от който са освободени само местните.

През 1829 г. руският полковник Георг Енехолм, участник в Руско-турската война 1828-1829 г., вижда в Бургас 112 дюкяна. Той преброява отделно къщите и дюкяните, което показва, че са били отделни сгради (*Карайотов, Райчевски, Иванов, 2011, 148*). От същото време е и забележката на Джеймс Александър, че в дюкяна може да се поръча храна и вино от близките кръчми и кафенета. Клиентът се настанява вътре върху килим на земята. Храната е на поднос, а чиракът на търговеца е едновременно и сервитър на клиента (*Карайотов, Райчевски, Иванов, 2011, 148*).

Допълнителен щрих към състоянието на търговията в Бургас добавя официален турски алманах на Одринския вилает от 1867 г., в който са изброени панаирите и пазарните дни в Южна България преди Освобождението. За Бургас е отбелязан пазар два пъти в седмица-

та – понеделник и петък (Ихчиев, 1908, 604-609).

Според проучванията на бургаския архитект Сиркаров, в края на града, където сега е площад „Тройката“ и където е свършвала българската махала „Чобан махлеси“, се е разполагал площад „Пазарний“ (Сиркаров, 2010, 111). Знае се също, че през 1880 г. в Бургас има и пазар за дърва и въглища. Той е един от обектите, които служат за ориентир при изготвянето и поправянето на плана на Бургас от градския инженер Жозеф Ананиян (Симеонов, 2008, 20-21).

Странно е, че в средата на XIX в. риболовът не представлява съществена част от поминъка на градското население. Уловът на риба задоволява само местните нужди за консумация и не представлява артикул за износ по други пазари. На рибното тържище в Бургас често се явяват да предлагат своя богат улов рибари от Созопол и Месемврия (Карайотов, Райчевски, Иванов, 2011, 118).

Българите търговци са главно комисионери – посредници на търговски фирми от вътрешността на страната и Цариград. Те се явяват като представители на богатите търговски къщи на братя Тъпчилещови, братя Комсиеви, братя Гешови и др. и дължат просперитета и състоянието си главно на посредническите операции между столицата Цариград и българските земи. Такива са бургаските търговци Георги Жечков, Стефан Жечков, Сава Хаджидечев, Яни Русалиев, Димитър Бракалов, Койчо Райков и др. (Карайотов, Райчевски, Иванов, 2011, 119).

През 60-те и 70-те години на XIX в. търговията е строго регламентирана от властта и дюкяни се отварят само на определените места (Карайотов, Райчевски, Иванов, 2011, 148). В Бургас това са Чаршията (долната част на „Александровска“), по ул. „Розова“ (дн. „Граф Игнатиев“), включително и пресечките „Абаджийска“ (дн. ул. „Милин камък“), началото на „Сака йолу“ („Фердинандова“) и на „Богориди“. Дюкяните са засенчени отпред с големи дървени капаци, подпрени с диреци. Под тях се минава като в покрит пазар.

Една от първите пресечки на Чаршията е ул. „Абаджийска“. Абаджийството се практикувало изключително от българи. До днешното кметство, при паркинга на ОББ, са били наредени бараките на гради-

Търговия на селскостопанска продукция на пл. „Пазарни“ (сега пл. „Тройката“). Снимка: Катя Корудерлиева-Стоянова

нарски и зарзаватчийски дюкяни. При днешната триъгълна градинка пред кметството, с лице на „Александровска“, в дълга и тясна дъсчена постройка се помещавали месарските и касапски дюкяни.

Освобождението на Бургас на 6 февруари 1878 г. е събитие, което открива нов път пред морския град. Всъщност да се нарече Бургас през 1878 г. град е преувеличено. Населението му – българи, гърци, турци, арменци, татари, албанци и др., е намаляло доста в сравнение със средата на века и наброява не повече от 3000 души. Домовете им са паянтови и хаотично разпределени по градската територия. Тези хора, придошли отвсякъде, не изпитват чувство за общност и единството, което ги свързва, е търговията.

Селището няма архитектурно планиране, няма канализация, а водата е оскъдна. Не съществуват хигиенни правила извън дома, а вероятно и вътре в него. Отпадъците се изхвърлят директно на улиците, които представляват по това време „криви сокаци“, кални и без настилка. Няма дървета и зелени площи. Липсва болница, както и какъвто и да е административен порядък.

Първата задача на временната руска администрация е да назначи градско управление, което да поеме грижата за новоосвободения

Бургас. Българските първенци предлагат начело на града да застане Нико Попов, а за негови помощници са избрани Ясен Русалиев, Мавруди Стойчев и Стоян Шивачев. Една от първите предприети стъпки на новата управа е вземането на строги санитарни мерки за предотвратяване на епидемии и в тази връзка с помощта на руснаците е обзаведена първата болница в града – „Св. Пантелеймон“.

Възобновяват се учебните занятия, контролират се данъчните постъпления и таксите, регулират се и пазарните цени. Като важна задача новите управници си поставят създаването на градоустройствен план, за да може Бургас да се освободи от образа си на ориенталско селище и да му се даде перспективата на европейски град. Търсят се решения за канализация и водоснабдяване.

„Бургашките работи“ бавно, но сигурно започват да се подреждат. До голяма степен благодарение на отдадеността на първия бургаски кмет Нико Попов. През есента на 1879 г., на 29 септември, по предписание на околийския началник, градският съвет избира тричленна комисия в състав: Димитър Бракалов, Атанасаки Хараламбос и Шериф ага. На нея се възлага отговорната задача да разглежда въпроси,

Бургас преди 1900 г.

отнасящи се до размера на приходите от местните данъци и даянията, които се оказват крайно недостатъчни за нормализиране на мирновременния живот в града съобразно новата му роля и перспективите като главно пристанище на Източна Румелия.

Въз основа на докладите на тази комисия, градският съвет постановява да се обложи с такси износът на всички стоки, продажбата на добитък, храните, различните услуги, включително и играта на табла и карти в кафенетата, за да се наберат необходимите средства, които да обезпечат решаването на най-неотложните задачи на местната управа на града. За да се ограничи спекулата и се даде възможност на селяните от околните села да излагат произведенията си направо на пазара, съботата се обявява за пазарен ден (Карайотов, Райчевски, Иванов, 2011, 139).

В следващи заседания, наред с други важни за града въпроси, кметът Ясен Русалиев поставя на разглеждане и ремонта на старите скеле, като се взема решение за построяване на ново житно скеле (1880). През 1895 г. са уточнени местата на откритите пазари, дните от седмицата, в които ще работят, и какви стоки ще се продават. Утвърдени са местата за житен пазар и „саръ пазар“ (животински пазар). През 1899 г. е взето решение ежегодният пазар „Панаир“ да трае три дни, да се организира за 32 дни след Великден на поляната срещу мелницата на Хаджипетров. Продавачите плащат на пазарните агенти „серт парса“, като за всяко място и всеки вид стока тя е различна (Стоянова 2016, 46-47).

Иванка ДЕЛЕВА

Регионален исторически музей – Бургас

Библиография:

1. Райчевска 1995. Цв. Райчевска. Учредяване и административно-териториален обхват на каза Пиргос (Бургас), ИМЮИБ, том XVIII. 1995., 121
2. Райчевска 1992. Цв. Райчевска. Откога датира Бургас. Най-ран-

ният османски документ. Бургас днес. бр.205, 26 ноември 1992.

3. Тонев 1995. В. Тонев. Българското Черноморие през Възраждането. 1995, 99, 115

4. Карайотов, Райчевски, Иванов 2011. Ив. Карайотов, Ст. Райчевски, М. Иванов. История на Бургас. От древността до средата на XX век, Бургас. 2011. 77, 88, 118, 119, 139,148

5. Сиркаров 2010. Ат. Сиркаров. Архитектурата на Бургас 1878-1940. Бургас, 111.

6. Димитрова 1998. П. Димитрова. Създаване, организация и дейност на Бургаската община от Освобождението до 1912 г. – В: Юбилеен сборник Бургас 1978-1912 . Бургас, 51. Държавен архив – Бургас, Ф 70 К, оп. 1, а. е. 1, л. 68

7. Симеонов 2008. Д. Симеонов. Бургас – поглед отвътре. Бургас, 20-21.

8. Стоянова 2016. К. Корудерлиева – Стоянова. Памет бургаска. 2 част. Бургас. 2016, 46-47

9. Иванов 2005. М. Иванов. Загадъчният град. Бургас от XVI до началото на XIX в. 2005, 31

10. Косев 2004. К. Косев. В : Панаири, пазари, тържища в българските земи. Доклади и съобщения от научна конференция, проведена на 17.11.2003 г. Търговище. Фабер, 2004 г., 13-15

11. Цанкова 2004. Т. Цанкова. Чуждите пътеписи за Балканите като извори за панаирите и пазарите в българските земи-16-19 в. В: Панаири, пазари, тържища в българските земи. Доклади и съобщения от научна конференция, проведена на 17.11.2003. Търговище. Фабер. 2004, 38, 53

12. Русев 2001. Ив. Русев. Когато Европа дойде в Бургас. Първите стъпки на европейското търговско присъствие и на модерността в черноморския град през 19 в. В: Историкии. Том 4. Научни изследвания в чест на професор дин Иван Карайотов. Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“. Шумен, 2011, 344-345

13. Пъжъшкян 1984. М. Пъжъшкян В: Арменски пътеписи за Балканите (17-19 в.). Наука и изкуство. 1984, 185, 203

14. Ихчиев 1908. Д. Ихчиев. Панаирите и пазарните дни в ю. и.

България преди Освобождението. Турски алманах на Одринския вилает за 1867 г. В: Списание на българското икономическо дружество. 1908, 604-609

15. Пейсонел 1975. Ш. Пейсонел. В: Френски пътеписи за Балканите, 15-18 в. Наука и изкуство, 1975, 306

*Възникване и развитие
на търговските пазари и
пазарните отношения
в Бургас през периода
1878 – 1944 г.*

Още през 60-те години на XIX век в донесенията на европейските вицеконсули се изтъква, че Бургас е главен град на казата (околията), подчинена на Сливенския санджак (окръг). Важното му положение, както и на съседното Анхиало, е отбелязано и от турското правителство, като се обмисля каймакаминът да бъде приведен от Сливен в един от тези два града.

По това време неимоверно нараства ролята на бургаското пристанище, което обслужва не само износната търговия от Тракия, но и вноса на стоки и материали за пазарите и производителните центрове на юг от Стара планина. Заради дълбокия си залив Бургас с основание е считан за най-важното пристанище на откъсната България. Градът служи за складово място за този край, тържище и главен предавателен пункт за житната търговия и за европейските промишлени стоки, предназначени за големите градове Сливен, Карнобат, Ески Заара (Стара Загора), Габрово, Котел, Калофер, даже Адрианопол (Одрин) (*Карайотов, Райчевски, Иванов 2011, 105-106*).

Бургас – старият турски Беглишки хамбар край днешната жп гара

Търговията на негова територията е строго регламентирана от властта. Дюкяни се отварят само на определените места – на Чаршията (долната част на „Александровска“) по ул. „Розова“ (дн. „Граф Игнатиев“), на ул. „Богориди“ и др. Бараките на градинари и зарзаватчии са наредени в началото на „Сака йолу“ (дн. „Фердинандова“), до днешната община, а наблизо, с лице към сегашната „Александровска“, са разположени месарските и касапски дюкяни.

Търговските обекти преди 1878 г. се помещават в малки дървени сгради, засенчени отпред с големи дървени капаци, подпрени с диреци, под които се минава като в покрит пазар. Продаваните стоки са колониални (от други континенти), основно преди, железария, газ – артикулите, с които почти всеки търгува в турско време. Картината се допълва от близкия бряг и пристанищните скели – пристан за корабите през топлото полугодие, но и спирка за лодки, които непрекъснато кръстосват залива със съобщения до другите приморски селища.

Населението е етнически разнородно и с характерния си облик, реч и поминък изпълва морския град и оживява безредните му улици и къщи. Българите практикуват повече занаяти и рядко се захващат с търговия (*Карайотов, Райчевски, Иванов 2011, 148, 170*). По-изявени търговци има сред гърците, като между тях се срещат и българи, прегърнали гръцката кауза и език за свои.

След Освобождението благосъстоянието на населението се подобрява, с изключение на селищата, които са били силно свързани с пазарите на обширната турска империя и трудно се адаптират в новите пазарни условия. Новото българско княжество е с тесни и незащитени митнически граници и конкурентните по цена европейски стоки бързо навлизат в бита и влияят на местното производство (*Христов 1927, 169*). Потреблението се повишава и редица отрасли бързо отговарят на новите нужди, а други със закъснение адаптират дейността си според пазарните принципи. Така например, фурнаджиите в Бургас на 18 декември 1878 г. изпращат прошение до окръжния началник за увеличение на цените на хляба, свързано с неочаквания недостиг на брашно и хляб.

Бургас – архитектура от XIX век

През 1879 г. броят на дюкяните става внушителен – над 300, плюс няколко спиртоварни и пекарни. Вече съществуват и малки фабрики – железарски, кожарски и дори една пивоварна (*Карайотов, Райчевски, Иванов 2011, 148*). Нараства нуждата от управление на пазарните процеси с оглед на обществената полза, в частност достъпа на населението до произведените или вносни артикули и стоки.

Следосвободенските пазари и първите общински решения

В първите години след Освобождението някои пазарни места в Бургас, например пазарът за дърва и въглища, се използват постоянно и са обозначени в първия градски план на инж. Жозеф Ананиян от 1880 г. (*Симеонов 2008, 20-21*). Въпреки това, предстои много работа по тяхното уреждане и организация на търговската дейност – пре-

дизвикателство и приоритет на общинското управление.

През 1879 г. най-належащи са въпросите, отнасящи се до размера на приходите от местните данъци и даждията, които се оказват крайно недостатъчни за нормализиране на мирновременния живот в града съобразно новата му роля и перспективите като главно пристанище на Източна Румелия.

На 29 септември 1879 г. градският съвет избира тричленна комисия в състав: Димитър Бракалов, Атанасаки Хараламбос и Шериф ага, която да определи размера на налозите и таксите за търговските дейности и различните услуги. Въз основа на докладите на тази комисия съветът постановява да се обложи износът на всички стоки, продажбата на добитък, храните, консумацията в кафенетата, включително игрите на табла и карти, и др. услуги. Така ще се наберат необходимите средства за обезпечаването на най-неотложните нужди на града. По-нататък се вземат и други градоустройствени решения – за построяването на нова житна скеля и др., но като особено спешни и

„Беледието“ – старото кметство на Бургас, построено през 1887 г.

необходими се считат мерките против търговската спекула.

За да се даде възможност на селяните от околните села да излагат произведенията си направо на пазара, с постановление от 17 ноември 1880 г. съботата се обявява за пазарен ден. Решението предпазва и жителите на града от всякакъв вид монопол от страна на „прекупниците“ (матрапази) и внася порядък в осигуряването на „продоволствените неща“. Постановлението, както е указано, се отнася и за Саар пазара (за добитък) и за всички пазарни места. На следващата 1881 г. с оглед на честия бюджетен „недоимък“ се налагат или променят и други такси.

В Протокол № 49 от 19 август 1881 г. (от заседание на Бургарския градски съвет) се разглеждат: Правилник за събирането на „градското право скеле парасъ“ – налог върху всички стоки, добитък, храни, както и пасажери, които влизат и излизат през бургаското пристанище („скелята“); таксите върху търгуващите с въглища, дърва за горене и строителен материал; Контролът върху добива на грозде от лозята. Важно решение в края на протокола е въвеждането на единен „марк“ (цена) на продаващата се в града риба – сазан (шаран), бяла риба, кефал, чига, лефер. Следва кметският подпис на Ясен Русалиев.

Бургас – изглед от пристанището. „Скелята“

Видният бургаски гражданин и възпитаник на Роберт колеж има принос редица спешни въпроси да намерят бързи решения, които се прилагат и в следващите години. В друг свой мандат на кметското място той се изявява и като стопански деятел. По негово настояване е отпусната помощ на бургаските производители за участие в Първото земеделско-промишлено изложение в Пловдив през 1892 г. (Димитрова 1998, 51) (Държавен архив – Бургас, Ф 70 К, оп. 1, а. е. 1, л. 6, 44) (Карайотов, Райчевски, Иванов 2011, 222).

На 2 ноември 1885г. избухва Сръбско-българската война и част от съветниците отиват на фронта. Управлението на града се поема от назначена комисия, като първи неин председател е Иван Хаджипетров. През пролетта и лятото на 1886 г. тя взема важни

Превоз на стока в Бургас, XIX век

решения в защита на производителите на зърно от спекулантите (търговци житари), които ги ощетяват. Обявено е постоянно място в града за житен пазар при Татарската махала (днес зоната източно от пл. „Тройката“) и е приет правилник за неговото функциониране (Димитрова 1998, 53).

29 август 1886 г. Приказ № 36

Заповед. Обявявам

1. Място за житний пазар се определя при Татарската махала край града; 2. Време за отваряне на пазаря се назначава сутрин в 6 ч. и ще трае до 6 сл. пладне ежедневно; 3. При пазаря в нарочно направено помещение ще се намира през всичкото време градски надзирател; 4. Щом една кола мине вратата на града, спазаряването се счита за станало и здраво, и нямат право на отричане нито продавача нито купувача; 5. Всяко спазаряване вън от пазаря и в определеното време ще се счита като не станало; 6. Строго се забранява земанието храна (мостра) от колата, нито едно зърно; 7. За да упражнява занятието си в покой „зайкоджията“ е длъжен да се снабди с позволение от градското общинско управление, гдето трябва да вложи 100 лв. за гаранция на честността си; 8. Колчем някой „зайкоджия“¹ или търговец отбие нещо от на селяните от спазарената с него цена, ако е зайкоджия ще му се задържа от вложените му в общинското управление отбитото количество и за 1-ви път ще се глоби с 10 лв. и пет дневно отстраняване от пазар, за втори път глобата и отстранението ще се удвоят, за третий път, след като се глоби с 25 лв, никак не се приема в пазаря, ако ли пък той е търговец, след като заплати отбитото на селянина, ще се глоби за 1-ви път с 15 лв и петдневно отстраняване от пазаря, 2-ри път – 25 лв и 10 дневно отстраняване, 3-ти път – съвсем не ще му се позволява да излазя на пазаря и ще се предава под съд като явен злоупотребител и законопрестъпник; 9. Ако в някоя кола се окаже смесена храна, т.е. отгоре по-добра, а отдолу по-лоша, след констатирането от общинското управление продавача ще се глоби за 1-ви път 10 лв, за 2-ри път – 20 лв, 3-ти път – под съд.

По неотлагаеми обстоятелства настоящий ми приказ да се приложи веднага в изпълнение.

Гр. Бургас, 29 Август 1886 г. Председател на Градската комисия
Килифаров.

(Държавен архив – Бургас, Ф 70 К, оп. 1, а. е. 81, л. 59)

¹ Зайкоджия – посредник; месит – прекупчик

В следващите години назрява идеята и за учредяването на градски панаир. През 1889 г. Общината предлага да се проведе първия в града тридневен панаир за продажба на добитък и други предмети. В другите градове на княжеството отдавна се организират панаири и събори, а в Бургас все още няма такива. В памет на просветителите св. св. Кирил и Методий в дните на панаира се организира и сборът при българската църква, чийто патрони са същите светци. Решено е „панаирът и сборът да се откриват всяка година на 10-то число на месец май и да се закриват на 12-то число на същия месец вечерта“ (Симеонов 2008, 191-193).

„Сладките кладенци“, които осигуряват питейна вода за бургаските жители (южно от дн. кв. „Акациите“)

Развитието на бургаските пазари е пряко свързано с одобрения и влязъл в сила през 1891 г. „окончателен общ план на Бургас“. В него са регулирани уличната мрежа, обществените площи и сгради, предимно църквите и пазарището, отбелязан е и проектираният като „площад“ бъдещ дървен пазар на града – по-късният пазар „Краснодар“. Градоустройственият план се смята за „революционен“ – той отразява тенденцията „да се ликвидира“ ориенталския облик и да се узаконят условията за изграждане на нов и европейски по дух и образ град (Сиркаров 2010, 25) (Карайотов, Райчевски, Иванов 2011, 168).

Подем на търговията и индустрията в края на XIX век и първите десетилетия на XX в. Хронология и развитие на общинските пазари

Статия от 27 април 1894 г. в бургаския антиправителствен и антистамболовистки вестник „Глас от Изток“ саркастично отбелязва обществените настроения в морския град: „Що ни обкръжава тук в Бургас? Среда от преселници из разни краища, дошли тук на пазар, а намерили в тъмно време тлъст брашнен чувал, който кой как завърне е затупал... Гледаш видни чиновници, блуждаещи по цели нощи из „академиите“; чиновници, хабящи се по шантаните, тия учители, шпионирующа (се) един други, това гръцко население, което дава мило и драго само да бъде добре с властующите...“. Вероятният автор е редакторът на вестника Антон Страшимиров, а думите, макар яз-

Иван Хаджипетров, основател на „Големите български мелници“. Административната сграда, складовете и магазинът на предприятието на пл. „Пазарний“, 1915 г.

Изглед от бургаското пристанище

вителни, са красноречиво описание на засиления търговски дух на града (Райчевски, 2011, 139).

До края на XIX век „вдъхновението“ и усилията на бургаските управници да уреждат благоустройството и напредъка на града дават ясно видими резултати. Предначертан е пътят на постоянен растеж и модернизация. Освободените пазарни отношения способстват за разрастване на презморската търговия. Специално значение има вносът на колониални и манифактурни стоки в широкия си асортимент – от метали и дървени масла до вълнени, памучни и копринени платове от Англия, Австрия и Чехия. Българският експорт включва зърнени храни и брашно, също тютюн, розово масло, сурови кожи, текстил (гайтани) и дървен материал за Франция и др.

За кратко време Бургас се изпълва с множество търговци и предприемачи, митнически посредници (комисионери), занаятчии и бъдещи индустриалци. Разбира се, между тях българите вече са преобладаващ брой.

Икономическият напредък и натрупаният капитал стават фактор и за усилената индустриализация на града. „Големите български мел-

Параход на бургаското пристанище -
товарене „на гръб“ на чували с храна

дело на младата българска държава, издигнало статута ѝ като морска сила в Югоизточна Европа. На церемонията министър-председателят Кимон Георгиев пророкува в обръщението си към княз Фердинанд пазарното бъдеще на Бургас: „С изпъкването на това пристанище ще изпъкне може би неусетно в самата страна едно независимо и самостоятелно тържище, на което ще могат да бъдат изнасяни в кое да е време през годината произведенията на нашия земеделец и гдето те ще да се преценяват по цената, която справедливо им се следва да получат“ (Райчевски, 2011, 180).

Българското княжество получава широк морски достъп до световните пазари. Европейските страни изпращат в Бургас свои консули и търговски представители. С бързи темпове по главните и крайбрежни булеварди израстват един след друг хотели, банки, кантори на корабни компании и представителни жилищно-търговски сгради.

Бургаската община изпреварва хода на промените и приоритетно заделя средства за благоустрояване – павиране на уличната мрежа,

ници”, основани в 1884 г. от кмета – възрожденеца Иван Хаджипетров, до края на века се превръщат в най-големите мелници на Балканския полуостров и изнасят продукцията си в Цариград, Пирея, Египет и Егейските острови.

Изключително значение има прокарването на ж.п. линията Ямбол – Бургас (1890) и построяването на модерното бургаско пристанище. Тържественото му откриване на 18 май 1903 г. ознаменува завършека на едно голямо строително

Складът за дървен материал
на Ганчо Иванов Павлов

водоснабдяване и усилено жилищно строителство в новоприсъединени квартали. Развиват се и индустриалните зони – между езерото Вая и ж.п. линията, и леката промишленост претърпява бурно развитие (Паркетната и Захарната фабрики, „Девеко“ и „Тулан“).

От документите научаваме обективно доколко по това време са уредени правилата на пазарната търговия и установяваме, че е свършено много по регулира-

нето им. На 21 октомври 1893г. с Приказ на бургаския кмет № 270 се определя място за пазар, където да се провежда продажбата на разни хранителни продукти. Решено е домашни птици, яйца, масло, сирене и др. продукти да се продават на „Фердинандовския пло-

<p>Кошичарско ателия Пенковъ - Бургасъ</p> <p>ГРАДИНСКИ МЕБЕЛИ</p> <p>ИЗВЕЩА ИННОВА</p> <p>Работи съ индийска тръстикъ и Българ. матер.</p>	<p>Ню-Йоркски салонъ</p> <p>Американско автоматично</p> <p>гладене, чистене и боядисване на шапки и дрѣхи</p> <p>Л. ИВ. ХАНДЖИЕВЪ</p> <p>Бургасъ</p> <p>ул. „Г. Карвеловъ“ № 33</p> <p>(мѣхъ аптека Калишичинева)</p>
<p>ГАНЧО ИВАНОВЪ & СИНЪ</p> <p>складъ на дървенъ строителенъ материалъ, шиментъ, варъ, керемиди марсилски и др.</p> <p>Бургасъ</p> <p>ул. „Сигласне“ № 6</p> <p>ТЕЛЕФОНЪ № 272</p>	<p>БРАТЯ ПЕТРИДИ</p> <p>Бургасъ</p> <p>(Къща основана 1860 година)</p> <p>Търговия съ колониялни стоки, специално съ дървени масла, маслини, сапуни, всѣкакви солени риби и сухи овоци.</p> <p>Телефонъ: номере и донъ 221</p> <p>Телеграмъ: Петриди - Бургасъ</p>

Обяви и реклами на търговски и обществени услуги и на индустриални произведения

Главната улица „Александровска” (Чаршията) след 1900 г.

щад, находящ се между градското здание и касапските дюкяни” (днес градинката пред Общината).

През 1896 г. общинското управление съставя временен Правилник за „реда, по който ще се продават разните съестни² предмети на пазарът в гр. Бургас”. Съветниците утвърждават постоянното място на „тържището „Пазар”, мотивирани и от необходимостта да се ограничат „разните закупчици (матрапази), които прекупуват тия предмети само за спекула”.

Регламентирани са много основни и необходими правила за спокойното протичане на пазарния ден. Всеки от продавачите е длъжен да се яви на площада не по-късно от 9 часа преди обед, уточняват се спорни обоозначения за основни видове продукти, напр. под „ракия” да се разбира само „местна ракия от разни градуси” и др. (Райчевски, 2011, 180-181), (Държавен архив – Бургас, Ф 70 К, оп. 1, а. е. 11, л. 89, л. 215)

Уреждат се и въпроси, свързани със специфичните пазарни налози, които представляват важен приход за общината. В Протокол от 17 юни 1899 г. кметът Никола Александров поставя подписа си върху решението да се отдаде чрез публичен търг експлоатирането на градското даждие „октроа”³ за срок от две години и половина до края на 1901 г. Налогът е за влизането на коли със стоки в града, в опит да се легитимира самоволния им пренос, извършван от самите производители (Държавен архив – Бургас, Ф 70 К, оп. 1, а. е. 14, л. 104). На

² Съестни продукти – храни; хранителни продукти

³ Октроа (фр. Octroi) – налог за влизане в някой град

публичен търг се предоставят и други общински налози.

В началото на 1904 г. са отдадени експлоатациите на кръвнината, интизапа и телалието⁴, свързани с паричното облагане на търговската дейност. В решението са посочени цените и сроковете срещу поетите права и задължения (Държавен архив – Бургас, Ф 70 К, оп. 1, а. е. 17, с. 2).

През 1900 г. кметът възрожденец Христо Богоев учредява ежеседмичен пазар за земеделски продукти, едър и дребен добитък и други стоки. Бургаският общински съвет назначава комисия, която да прегледа и прецени наличните условия и да изготви в детайли Проектоправилник за работата на пазара. Една от съществените задачи е да се определи размера на таксата (градското право) „серги парасъ”.

През есента на 1902 г. Правилникът е докладван пред съвета, гласуван и влиза в сила след утвърждаването му на 7 септември 1902г. от Министерството на търговията и земеделието. Разпоредбите му

Бургаската община през 1919 г. Митинг против позорния мир след Първата световна война

⁴ Общински налози и такси за добитъка и други стоки

постановяват в детайли правилата за протичане на пазарния ден и отменят всички досегашни предписания, касаещи пазарите в Бургас.

Седмичният пазар е настанен на празното място между кварталите с номера 95, 211 и 212 (днес цялата южна половина на пл. „Тройката“). Провежда се всеки първи ден от седмицата – понеделник, но за пазарни се считат и четирите дни преди Рождество и Великден.

Таксата „серги парасъ“ постъпва пряко в общинската каса. Тя се събира всеки пазарен ден от общинските агенти или от наемателя на даждието. На продавачите се издава „позволително“ за търговската им дейност.

Градското право се налага върху всички видове стоки, изброени в Правилника. Най-високо е за вълна, пастърма, солена сланина, сирене, кашкавал, масло, мед, домашни птици, яйца; с по-ниска такса са овоцията – пресни и сухи, зеленчуци, карпузи, тикви, пъпеши, грозде и разни варива. Следват грънчарските произведения и хлябът, гевреци, милинки, както и халвата, сладкишите (разни шекери), шербетът и др., които се таксуват най-ниско.

Местата за продаване са широки не повече от 4 кв. м. Търговците с малки количества стока са освободени от „серги парасъ“: това се отнася за сирене и масло до 5 кг, сухи и пресни варива до 10 кг, но се освобождават и определени продукти като цветя и фиданки, домашна ръчна работа (платна, чорапи, възглавници).

От друга страна, се забранява продажбата на всякакви манифактурни и колониални стоки или недоброкачествени (вредни за общественото здраве), като при нарушение мярката е глоба или кон-

*Бургаският кмет
инж. Атанас Сиреков
(упр. 1936-1939)*

фискация на стоката. Не се позволява и препускане с коне през територията на тържището (Държавен архив – Бургас, Ф 70 К, оп. 1, а. е. 15, л. 73-74 л. и г.).

През следващите години общинското управление ежегодно определя градските пазарни места и гласува разпоредби за нормалното им функциониране. Мрежата от пазари и тържища се разширява, което е свързано и с увеличаващото се население в присъединените нови квартали на града. Организират се и редовни панаири – пролетен и есенен, като се съблюдава дните на провеждане да не съвпадат с търговските изложения в областта („Бургаските панаири“).

Един от основните приоритети на Общината е уреждането на тържищни места – за зърнени храни и добитък. Предприемачи на едро изкупуват селскостопанската продукция и така се осигуряват и нужните количества за вътрешните доставки в страната и външотърговския ѝ експорт. Житната търговия се счита за традиционна и жизненоважна за Бургас, което налага приоритетно да се постави в ясен ред и законови разпоредби.

Решенията за строеж на модерна кланица за месо в индустриалната зона (днес срещу кв. „Акациите“) и за общо пазарище за месо, риба и всички зеленчукови продукти датират от 1907 г. Предвижда се и построяването на нужните магазини в центъра на града (Симеонов 2008, 189).

Някои от проектите значително се проточват по градоустройствени причини или недостиг на средства в периода на войните за национално обединение (1912-1918 г.). Други се изпълняват в кратки срокове и градът се поздравява и ползва от новите придобивки. Такъв е случаят с построения през 1912 г. покрит пазар (Безистена) на ул. „Александровска“ 34. Сградата се отличава с висока функционалност и с необароковите си форми ярко обогатява облика на „Чаршията“ (Сиркаров 2010, 104).

През 1926 г. след дълги строителни перипетии са довършени и тържествено са открити Бургаските общински хали. Триъгълната сграда, с кула, ориентирана към главната улица, се издигала в сегашната зона на подлеза при Операта. Тя изпълнява функциите на покрит пазар с

осигурени условия (хладилни инсталации) за продажба на хранителни продукти, риба и др. За десетилетия напред магазинът е основен източник за снабдяване на бургаските граждани.

Събитието съвпада с отчетливо възходящия разтеж на българската икономика през 20-те години на XX в. Това е и периодът, когато в Бургас се учредяват пазари – на едро и дребно, тържища, панаири и т.н. практически за всички видове стоки и в обхват на целия град. Протоколите с общински решения изобилстват с информация по гласуваните постановления и правилници и приети конкретни решения по пазарни проблеми и необходимости.

На 29 юли 1930 г. бургаският кмет Георги Каназирски, съгласно решение на Общинския съвет, определя площад „Пазарни”, в зоната срещу джамията „Азизей” (днес югоизт. част на пл. „Тройката”), за пазар на зеленчук. Продажбата се извършва само на едро в точно определени часове сутрин и следобед, като се забранява същата търговска дейност на други места в града. За нарушителите са предвидени наказателни актове (Държавен архив – Бургас, Ф 70 К, оп. 1, а. е. 130, л. 86).

Разполагаме с обобщена информация за пазарните места в града и тяхната активност през следващата 1931 г. Те се изброяват в отчета за управлението на Бургаската градска община през 1930-1931 г., където е посочен и броят на колите със стока, регистрирани през 1931 г. на територията на трите тържища:

(1) Пазар при Големите български мелници – 554 коли (днес Северна промишлена зона)

(2) Пазарът до кланицата – 3611 коли (източно от кв. „Акациите”) и

(3) Пазар при Старите гробища – 5123 коли. Старите гробища се намирили между днешните улици „Александровска”, „Сан Стефано” и „П.Р.Славейков” (Държавен архив – Бургас, Ф 70 К, оп. 1, а. е. 431, стр. 8).

През 30-те години на XX в. пазарната мрежа се разраства и е налице тенденция към специализиране на пазарните места. Общински комисиони проучват къде може да се устройват пазарища за определени

видове артикули и продукти. С оглед на по-лесния санитарен контрол и предпазване гражданството от заболявания, през октомври 1933 г. такава постоянно място се търси за продажба на плодове (Държавен архив – Бургас, Ф 70 К, оп. 1, а. е. 133, стр. 185).

През 1934 г. Общината решава да избере място за бъдещ пазар за добитък. Предложено е той да се организира между Ловната градина (днес южен край на стадион „Черноморец”) и мелницата в съседство с нея. Преценя се обаче, че този парцел е по-подходящ за житно тържище, а говеждият пазар е по-добре да се разположи на 30 дка площ в празното място северно от Комлука⁵, покрай шосето, започвайки от „Сладките кладенци” (Симеонов 2008, 103).

Самото учредяване на този пазар регистрираме към датата 13 юни 1939 г., когато кметът Атанас Сиреков докладва за откриването му пред Общинския съвет. След изслушването съветниците решават: 1. Да се открие седмичен пазар за животни в Бургас; 2. Пазарът да става всеки петъчен ден във втората незаета половина от двора на общинската кланица, а през панаирните дни – на сегашното място в кв. „Пясъците” (Комлука); 3. Вътрешният ред и управлението на пазара ще става от типовия правилник, приет от Общинския съвет с протокол № 10, ст. VI от 19.04.1939 г. и утвърден от г. Министъра на търговията, промишлеността и труда със заповед № 1263 от 21.05.1938 г. (Държавен архив – Бургас, Ф 70 К, оп. 1, а. е. 60, л. 8).

През същото лято, на 27 юли 1939 г., е взето решението на две площадни (открити) пространства в централната част на града да се провеждат седмични пазари, като се отчита безспорната полза за населението на града да се осигури достъп до селскостопански произведения и всякакъв вид други стоки. Всеки петъчен ден пл. „Сан Стефано” (днес градинката пред „Операта”) се определя за продажба на селскостопански произведения и всякакъв вид стоки, без дърва за горене на дребно.

На другото открито място – пл. „Христо Ботев” (днес Централен

⁵ Тук арх. Деви Симеонов не дава по-точна локализация, но по-надолу в текста поставя тържището на добитък в пресечките на улиците „Чаталджа”, „Мадара”, „Осогово” и Ваякьойското езеро (Симеонов 2008, 103)

пазар „Краснодар“), общината разпорежда да става продажбата на зеленчуци, дърва за горене и селскостопански произведения на едро. Така уреденият седмичен пазар доставя на гражданите, пряко на достъпни цени, голямо разнообразие от пресни зеленчуци и плодове и други домашни стопански принадлежности.

Потребителското тържище на площад „Сан Стефано“ гражданството ще нарече „Птичи пазар“ заради търговията с домашни птици. Другото открито място – пл. „Христо Ботев“, ще стане известно за дълги години напред като „Дървения пазар“. Тук дървата се докарват от гористите райони на окръга, нарязват се и се продават за огрев. Постепенно, на двата площада се изграждат необходимите леки постройки, извършва се озеленяване и павиране.

Надлежно попълнен, одобрен и приет е типов правилник за реда на тържището за селскостопанските произведения, а по т. 6. от протокола през първите две години 1939 г. и 1940 г. от откриването на пазара отпадат част от налозите, напр. „сергийните такси“ (Държавен архив – Бургас, Ф 70 К, оп. 1, а. е. 60, л. 18) (Симеонов 2008, 103). В същото общинско решение, под т. 3, откриваме и потвърждението на местата за провеждане на пролетният и есенен панаир – „на досегашното място“ северно от площад „Царица Йоанна“ (днес „Тройката“), по „Александровска“ и на площада пред църквата „Св. Иван Рилски“.

На 1 септември 1941 г. е одобрен и утвърден Правилник за вътрешния ред и управлението на пролетния и есенен панаири за добитък, седмичния пазар за добитък и ежеделничното кланично тържище за добитък в Бургас. В духа този документ, изброените пазарни места се подразбират като площи, оградени със солидни сгради, където се сключват сделки по покупко-продажбата на всички видове домашни животни: работни, за разплод, за търговия и предназначени за клане. Пролетният и есенният панаири за добитък, пазарът и кланичното тържище се определят по места в съседство (до постройките или в двора) на градската кланица (днес югоизточно от кв. „Акациите“).

Предназначението на близко разположените пазарни места е:

(1) да се съсредоточи покупко-продажбата на домашни животни в Бургаската община на едно определено място;

Пасбище за добитък зад Захарната фабрика „Аврам Чалъовски“

(2) да се организира и правилен ефикасен ветеринарен надзор върху животните и

(3) да се създадат най-добри условия и улеснения за търговията с животни в Бургас и косвено да се насърчи скотовъдството в общината и съседните райони.

Покупко-продажбата на добитък в района на бургаската община се извършва само в определено време: за панаири – от изгрев до залез; за седмичния пазар – петък, в рамките на осемчасовия работен ден; ежеделничното кланично тържище работи сутрин от 9 до 11 часа. При нужда работните часове се изменят и удължават. Извън тържищните места продажбата на животни се забранява.

Едрият рогат добитък и еднокопитните, докарани от стопани производители на тържището, се придружават от интизапски билети или свидетелства за собственост, а дребния рогат добитък и свинете – със зелено свидетелство за произход и здраве. Животните, докарани от джамбази, се придружават винаги от пътни листове, издадени от ветеринарните служби.

По силата на правилника право на достъп до панаири, пазара

и тържището за добитък имат: собствениците производители, търговците джамбази, купувачите и законните посредници при сключването на сделки. В тържището се създават условия за храна, водопой и подслон на докараните за продан животни.

Управлението на пазарището води бюлетин-дневник по даден образец за сключените сделки. В него се означават името, презимето и местожителството на продавача, купувача и законния посредник, продажната стойност, събраните такси за интизап, пазарно право, кантар, пътен лист и т.н. Сделките се извършват чрез доброволно споразумение или тръжно наддаване.

Управлението на тържището следи за обявените продажни цени и ако са реални – с оглед на живо тегло, раса, вид и охраненост на животното и по законните нормировки, определя по цените стойността на интизапа. По регистрираните сделки в тръжния бюлетин-дневник се издават всички необходими документи на новия собственик на закупени животни: интизапски билети, квитанции, пътни листове и др. (Държавен архив – Бургас, Ф 70 К, оп. 1, а. е. 60, л. 1-2).

До 40-те години на ХХ в. на територията на Бургас възникват множество пазарни места, някои с постоянен характер, други се изместват по градоустройствени причини и с оглед на удобството на гражданите. Налице е разрастване на пазарната мрежа, която в обхвата си следва разширението на града и увеличаващото се население. Особено ключова е ролята на житните тържища. Те възникват с приоритета на неотложната необходимост в полза на ключово важната и присъща за Бургас търговия със зърнени храни. В тяхната история още в годините преди Освобождението лежи темелът на богатството на цяла обществена класа едри предприемачи.

Житната търговия, житарската корпорация и Стоковата борса. Житните тържища.

Открай време житната търговия има кардинално значение за Бургас като основна стопанска дейност, определяща съдбините на гра-

Оран с биволи (дн. с. Веселие)

да. Тя формира неговия облик и издига ролята му на пристанищен град. След Кримската война (1853-1856) чуждите фирми износители на зърно основават тук свои кантори и това дава силен тласък в развитието на населеното място. Скоро Бургас измества Анхиало като износител на зърнени храни, а впоследствие и като стопански и административен център.

След Освобождението пазарните реалности се променят и търговците житари загубват част от извоюваните позиции и търговски привилегии. Появява се сериозна конкуренция от износители на суровини, занаятчийски и промишлени стоки. Условията за износ се променят радикално, потреблението за вътрешния пазар рязко се увеличава. Влизат в сила нови закони и правила, които възпрепятстват монополните сдружения, а потребителите се организират и активно участват в пазарния процес.

Интересен пример за инспирирана от пазара реакция е прощението на бургаските фурнаджии от 18 декември 1878 г. до окръжния началник. Те отправят искане да се увеличи цената на произвеждания от тях хляб „вместо 4 гологана на 5 гологана” във връзка с недостига на брашното и хляба за задоволяване нуждите на населението. В про-

На Чаршията - дюкян за бакалски стоки на търговеца Георги Робев

тивен случай, оплакват се, „за тях няма никакво съществуване...“. Окръжният началник поставя резолюция върху прошения то да се разгледа от Бургаския градски съвет, който да постанови общо решение за всички търговци на хляб в Бургас.

Зърнените храни и техните производи заемат основен дял в българския експорт, предвид традиционния поминък на населението и лесния достъп и изкупуване на тези продукти директно от производителите. Широкото им разнообразие се допълва от привнесените нови култури. До края на ХХ в. Бургаската околия вече предлага широк асортимент от артикули: житни продукти – зърнени култури, в т.ч. фуражи и варива, а към тях се добавят маслодайните и други индустриални семена, растителни масла и техните отпадъци, орехи, бадеми, нахут, черни сушени сливи, захар, червен пипер, коноп на влакна, фастъци, трици и др.

Важен отрасъл е мелничарството, произвеждащо различните видове брашно, които намират пласмент в пазарите по източното Средиземноморие. Нарастналите нужди и търговските реалности предпоставят въвеждането на строги пазарни правила и контрол над изкупуването на произведените количества. Обратното би означавало

Товарене на жито за износ към Франция, 1926 г.

да се допусне невиджана спекула с цената на ниска отплата на труда на производителите.

Не е случайно, че първият ежедневен пазар в Бургас, учреден на 29 август 1886 г., урежда приоритетно регламента за изкупуване най-вече на житните храни. Въведените правила осигуряват равнопоставеност и гарантират ред и окончателност при сключването на сделките.

В учредителния приказ № 36 (29 август 1886 г.) се обявява не само мястото на житния пазар (Татарската махала, днес източно от „Тройката“), но и времето за ежедневното му отваряне и назначението на надзорните служители. Документът остава в историята като първата разпоредба, която предвижда строги наказателни мерки против явни злоупотреби, като такива прояви дори недвусмислено се обявяват за престъпления.

„Зайкоджия“ или търговец не може да спазарява никаква стока без да се е снабдил с позволително от градското общинско управление срещу оставен депозит като гаранция за честността му. Сделки извън територията на пазара се считат за невалидни, а тези, сключени на тържището, не се отричат от нито една от страните, щом колата излезе извън градските врати. Забранява се отбиването от вече спазаре-

ната цена, като при разкриване на такъв случай отбитото количество се задържа от вложения в Общината депозит. Повторната простъпка на изкупвача се наказва с глоба и временно или окончателно отстранение от пазара, предаване на съд „като явен злоупотребител и престъпник“. От друга страна, и селяните производители са заплашени от тежки глоби и съд, ако смесват в колите си храни от един вид, но с различно качество – „отдолу по-лоша, а отгоре по-добра“ (Държавен архив – Бургас, Ф 70 К, оп. 1, а. е. 81, л. 59).

С приказ от 29 август 1886 г. в нужния ред се поставя крупен дял от бургаския стокооборот – традиционните житни храни, и така на този ранен етап се намаляват значително спекулата, ощетяваща производителя, както и нелоялната конкуренция между закупчиците и пр. В предстоящите години регулярно възникващите житни тържища се управляват от подробно изготвени правилници по изискванията на своевременно гласуваните закони за стопанството в Княжество България.

В началото на ХХ век леката индустрия в България се развива с бързи темпове, а стоково-паричните отношения скоро проникват и в селското стопанство (Държавен архив – Бургас, Дело (2) на Ф 2 К, л. 1, 2). С цел да се подчини житната търговия на известни правила, търговците на зърнени храни от гарите в Южна България и експортърите в Бургас създават през 1904 г. един автономен институт със седалище в Бургас под името „Търговско-житарска корпорация“ (Христов 1928, 121-122). Появата му се счита за навременна, с оглед

Пазар на храни в бургаското пристанище. През 1910 г. общинското управление определя място в района на пристанището за второ градско житно тържище

на стратегическото значение на житната търговия като една от основните стопански дейности с важен дял в презморския експорт на страната.

Дружеството си поставя за цел да организира всички търговци на зърнени храни в Бургас и региона, да защитава съсловните им интереси и да предотвратява всяка нелоялна конкуренция. Необходимостта от организация се налага и от напрегнатата политическа обстановка след пожара на Илинденско-Преображенското въстание (Райчевски, 2011, 184-185).

За всичко, що се отнася до правата и задълженията на членовете в тази корпорация, нейното управление, както и правилата за сключване и ликвидация на сделките, е изготвен устав под наименование „съгласително“. Това „съгласително“ подлежи всяка година на ревизия от редовните общи събрания на членовете на корпорацията. Дружеството издържа помещение за сключване на сделките между комисионерите на вътрешните членове и купувачи експортъори и мелничари от Бургас. Разполага със служебен персонал, нужното число посредници и издава бюлетин за сключените сделки (Христов 1928, 121-122).

Бургаската житарска корпорация активно подпомага благоустройството на Бургас. През 1910 г. тя отпуска средства за павирането на пристанищния площад и няколко бургаски улици, а през 1911 и 1912 г. изпраща делегация в София, за да ходатайства пред правителството за подобряване работата в железопътния транспорт и телеграфната служба. Има и принос в законодателството на Царството с проекта си за наредба за купуване и износ на зърнени храни (Райчевски, 2011, 193-194).

Бургаска стокова борса

Бургаската търговско-житарска корпорация съществува под това име до юли 1912 г., когато по силата на чл. 115 от Закона за борсите от същата година се преучредява под название Стокова борса в Бургас,

която минава под контрола на министъра на търговията и труда. Борсата представлява официално тържище, където се срещат търговци и борсови посредници, за да уговорят покупко-продажбите на всички видове зърнени храни. Тя поема и се занимава и с други търговско-пазарни дейности като наемане и навлосване на кораби, превози по суша и по вода, както и свързаните с тези сделки застраховки.

Член на борсовата корпорация може да бъде всеки търговец, търговско или кооперативно сдружение, които имат регистрирани фирми в царството и се занимават с покупко-продажби на борсови артикули и други обекти на борсови сделки (Христов 1928, 121-122) (Държавен архив – Бургас, Дело (2) на Ф 2 К, л. 1, 2).

Основната функция на борсата е регулаторна относно контрола на износната търговия на зърнените храни. За да се осигури равнопоставеност и да се премахне всяка възможност за спекула и нелоялна конкуренция, покупко-продажбата се извършва в специални помещения в точно определени часове и при строго спазване на установените правила.

Назначеният Управителен съвет изработва бюджета на борсата, представя я чрез председателя си пред всички власти, приготвя проектите и измененията на борсовите правилници, определя борсовите такси и какви нови стоки могат да са предмет на борсови сделки. Води се точна статистика за пристигналите с вагони и коли борсови артикули и изнесените през пристанището стоки по държави, месеци и по години. Отбелязват се средните цени на регистрираните в борсата сделки (Райчевски, 2011, 193-194) (Държавен архив – Бургас, Дело (2)

Васил Сарачев – железопътен и митнически посредник в Бургас

на Ф 2 К, л. 1, 2).

За редовното функциониране на стоковата борса се грижи нейният секретариат. Бюджетните операции се намират под прекия контрол на Поверителния съвет. Съществува и Помирителен съд, който разрешава всички спорове по изпълнението на договорите във връзка с покупко-продажбата на стоки, наем на кораби, превоз по сухо и по вода и застраховки, които са предмет на борсови сделки, възникнали между членовете на борсовата корпорация. Споровете по всички сделки, регистрирани в правилника на борсата, са подсъдими на Помирителния съд на борсата и се разглеждат задължително от него.

Всяка година Управлението изготвя и предава на Министерството подробен годишен отчет. Борсата се издържа от членски вноски, такси за услуги и съдействие при изпълнение на сключени борсови сделки, такса за стол и място на борсовото помещение, такса за завеждане на дела пред борсовия помирителен съд, такса за пристигнали в района на борсата вагони със стоки, предмет на борсови сделки плащани от получателя, куртаж⁶, глоби, субсидии и др.

Борсовите посредници предвиждат и сключват сделките по поръка и за сметка на трети лица. Избират се от Управителния съвет и при постъпване на служба полагат клетва (Държавен архив – Бургас, Дело (2) на Ф 2 К, л. 1, 2).

През периода 1913-1922 г. Стоковата борса временно прекратява активната си дейност. През Първата световна война и следващите няколко години житната търговия е монопол на разни консорциуми и земеделски синдикати. Функциите на борсата се възстановяват едва в началото на август 1922 г., като в Първия управителен съвет след преучредяването ѝ председател е Георги Д. Жечков, а подпредседатели: д-р Ан. Хр. Дионисиядис и Коста П. Качев.

Към борсата като членове се присъединяват Леандрос Славис, Бигуш Сиди и Никола Н. Киселов, делегат на Търговско-индустриалната камара, Никола Александров – председател на Камарата, и д-р Георги Тошев – секретар на същата, делегатът на посредниците и син-

⁶ Куртаж (от фр. *courtage*) — в този случай възнаграждение за посредничество в борсова сделка

<p>Народна Бирария-Ресторант »Стралджа« Яни Проданов Яневъ ул. „Александровска“ Образцова чистота • Пени общодостъпни</p> <p>Киропъ Карипчиянъ Бургасъ – ул. Булварана 14 Най-модерна и комфортно инсталирана БАНЯ с всички удобства, топли и студени душове, вани и пр., внимателна и бърза прислуга и из- рядна чистота. Посетете Новата баня, за да се уверите!</p> <p>Петъръ Ив. Чиликовъ Бургасъ – ул. „Александровска“ нелъзария, бои, безиръ, лакове и др.</p> <p>Василъ Г. Сарачевъ Вътрешни и международни транспорти Обмитване стоки и други митнически операции За телеграми: Сарачевъ – Телефонъ № 64</p> <p>Транспортна къща „България“ Тодоръ Д. Праматаровъ – Бургасъ Комисионна, представителство, обмитване и енопедияция За телеграми: Транспортна къща „България“ – Телефонъ № 352</p> <p>Данаилъ Юдовъ Митнически посредникъ Бургасъ „ Телефонъ № 324</p>	<p>РУДОЛФЪ ШЮБЕЛЪ Търговски представителъ – Бургасъ За телеграми: Шюбелъ Телефонъ № 377 RUDOLF SCHUBEL Handelsvertretungen Telefon № 377 BURGAS (Bulgarien)</p> <p>И. Х. КАРАКОСТОПУЛО – Бургасъ – Търговия – Представителство</p> <p>Триандафилъ Теодосиу Телеграми: Теодосиу Бургасъ Телефонъ № 119 Tr. Theodossiou Bourgas (Bulgarie)</p> <p>Ст. Ж. Тънковъ Телефонъ 115 Желъзария, Бои, Земледѣлски машини Фабрика за Безири</p> <p>БРАТЯ В. РАНКОВИ Комисионерство, представителство, обмитване, експедиция Бургасъ Телегр. адресъ: Василъ Телефонъ № 137</p>
---	---

Реклами и обяви на търговско-посреднически, митнически, комисионерски и други услуги в Бургас

дик на борсата – Ив. Д. Русев, секретар – Стефан Величкович, който служи при бившата Търговско-житарска корпорация от 17 юли 1907г. и продължава още да служи при борсата (Христов 1928, 121-122).

Бургаската стокова борса институционално се намира под ведомството на Министерството на търговията, промишлеността и труда. Тя поддържа тясна връзка с Търговско-стопанската камара в Бургас и останалите стокови борси в страната – Варненската, Русенската и Софийската (Държавен архив – Бургас, Дело (2) на Ф 2 К, л. 1, 2).

Извън борсовата дейност, тя активно участва и допринася за развитието и модернизацията на Бургас, като в същото време подпомага обществените и културни потребности на града. През 1932-1936 г. отпуска средства за издръжката на Български промишлен музей. А на 7 април 1947 г. в салона на Стоковата борса е открит и Градският народен музей (Райчевски, 2011, 314).

Бургаската борса изпраща свои делегации за обмяна на опит в Га-

лац, Браила и Кюстенджа и др. Ликвидирана е в края на 1947 г. През следващите години учреждението съществува под друга форма след известни промени във функциите и управлението му (Райчевски, 2011, 193-194).

Търговско-индустриална камара

Бургаската областна стопанска камара е основана през 1895 г. със специален закон за създаването на търговско-индустриалните камари в страната (Държавен архив – Бургас, Дело (2) на Ф 5 К, л. 1, 2). Тя възниква и съществува през първото си десетилетие като клон на Варненската камара. На 7 ноември 1907 г. се отделя като самостоятелно учреждение. Това е във връзка със забележителния икономически подем на Бургас, който в началото на ХХ в. се разраства и придобива статут на голям индустриален и банкерски град (Сиркаров 2010, 13).

В него се откриват редица индустриални предприятия, развиват се занаятите, голяма част от които се усъвършенстват, като се прилагат машини в производството. Напредък бележи и търговията – външна и вътрешна. Стопанската политика покровителства индустрията

Търговската банка в Бургас

Делегати, между които и бургаски представители, на конгреса на Българския търговски съюз в София, 1923 г.

и търговията и Търговско-индустриалната камара е ведомство, което пряко защитава правата на българските търговци, индустриалци, занаятчии и земевладелци.

Функциите на камарата се изразяват да подпомага развитието на търговията, индустрията и занаятите и изобщо развитието на стопанския живот в своя район. Тя прави постъпки и предложения пред съответните ръководни места на стопанската политика на страната, подпомага правителствените органи като съвещателно тяло по всички стопански въпроси. Камарата участва чрез свои представители в конференции, съвети и комисии, свиква периодично и свои шестмесечни конференции, където се вземат резолюции по различни въпроси (Държавен архив – Бургас, Дело (2) на Ф 5 К, л. 1, 2).

Пръв председател на Търговско-индустриалната камара в Бургас е най-известният по това време бургаски стопански деятел и политик – Иван Хаджипетров. Заедно с по-късно възникналите Стокова и Рибна борса, в следващия половин век тази камара става стожер на стопанския живот в морския град (Карайотов, Райчевски, Иванов 2011, 223).

Министерството на търговията, промишлеността и труда и останалите министерства биват задължени да изискват мнението на Камарата в случаите:

- при приемане на нови законопроекти или при изменения и допълвания на действащите закони и наредби относно търговията, индустрията и занаятите.
- при откриване на професионалните училища, борси или други институти, имащи за цел подобрението и повдигането на търговията, индустрията и занаятите.
- при учредяване на житни и други тържища и организиране на преносната служба в пристанищата, ж.п. гари и пр.
- при изработване и изменение на железопътните и др. тарифи, сключване на търговски договори, въвеждане на такси и данъци, засягащи интересите на търговци, индустриалци и занаятчии.
- изобщо по всички въпроси от търговски, индустриален и занаят-

5-ти курс по готварство и сладкарство в Бургас под покровителството на Бургаската областна стопанска камара, открит на 2 ноември 1943 г.

чийски характер, които засягат интересите било на частни лица или на отделни съсловия, било общите търговско-стопански интереси на страната.

Камарата изпълнява и специални функции в областта на професионалното образование и за регламентирането на търговията и занаятите.

В страната съществуват пет стопански камари, всяка от които действа в определен район. Бургаската Търговско-индустриалната камара (ТИК) обхваща следните 14 околии: Бургаска, Айтоска, Карнобатска, Поморийска, Средецка (Грудовска), М. Търновска, Елховска, Харманлийска, Ямболска, Сливенска, Ст. Загорска, Н. Загорска, Свиленградска и Котелска.

Своята дейност Стопанската камара упражнява и развива посредством отделите си, напр. търговския, чиято задача е да следи и направлява работата на търговските предприятия в района си, да издава разрешителни за търгуване и пр. В сферата на интересите ѝ е и развитието на индустриалните предприятия и занаятчийските училища. Към тях е предадена информационна служба, която има за задача да събира сведения и статистически данни от търговски, индустриален и занаятчийски характер и да ги държи на разположение на интересувашите се (Държавен архив – Бургас, Дело (2) на Ф 5 К, л. 1, 2).

През 1927-1934 г. се изгражда самостоятелна сграда на Търговската индустриална камара и Стоковата борса (сегашната Областна управа) (Сиркаров 2010, 88). Документът с решението за строителството (В: Протоколна книга на Бург. Общ. упр. от 1926-1927 г.) постановява зданието да заеме западната част от площад „Клементина” между улиците „Цар Крум”, „Съгласие” и „Абаджийска” (днес продължение то на „Хан Крум, „Цар Петър” и „Милин камък”) (Държавен архив – Бургас, Ф 70 К, оп. 1, а. е. 43, л. 137 – в Записки – с. 6 дясно). Проектът е на арх. Овчаров и арх. Йорданов, а залите вътре са декорирани със стенописи и фрески от художниците проф. Никола Маринов и Иван Пенков (Корудерлиева-Стоянова, 2010, 169).

Освен гореспоменатите служби, през 1934 г. към всички камари в страната се учредяват компетекционни бюра за усвояване междуна-

родния стокообмен чрез изплащане на вноса у нас с износ на български произведения. Специално съдилище при компетекционното бюро разрешава споровете, възникнали при сключването на компетекционните сделки.

Търговско-индустриалната камара се състои от 54 действителни членове – 18 търговци, 18 индустриалци и 18 занаятчии, избрани от съответните съсловия. Начело стои управленско тяло (бюро) в състав: един председател, трима подпредседатели – по един от всяко съсловие, и един главен секретар, който е административен шеф на всички служби.

През 1943 г. Камарата се слива със Земеделската камара, дейността се разширява и се образуват нови отдели, в т.ч. земеделски, кооперативен и стопански. Така се образува така наречената Областна стопанска камара, която просъществува до 1948 г., когато е закрыта. Нейните служби и функции се разпределят между градските и околийски народни съвети, където се формират отдели „Земеделие”, „Търговски”, „Занаятчийски” и пр. (Държавен архив – Бургас, Дело (2) на Ф 5 К, л. 1, 2).

Стопанските дейци

Няма как да не споменем и стопанските деятели, допринесли с търговска активност за европеизацията на стоково-пазарните отношения и обществената полза в Бургас и района. С принос за бургаското и националното стопанство от този период са Христо Нолчев – поборникът за свободата на Македония, общественикът Илия Зурков, публицистът Желязко Бурилков, кметът Никола Александров и др. Като стопански дейци от този период те достойно подпомагат това дело с организаторския си талант и влияние в обществото.

Христо Нолчев е участник в борбите за национална независимост, търговец и общински съветник. Роден е през 1873 г. в с. Косинец, Костурско (Гърция). Развива търговска дейност още от млади години. През 1901 г. е преследван заради участието си в борбите за

Настоятелството на спортната и патриотична организация „Юнак“ в Бургас с председател Илия Зурков (седнал, трети от дясно наляво)

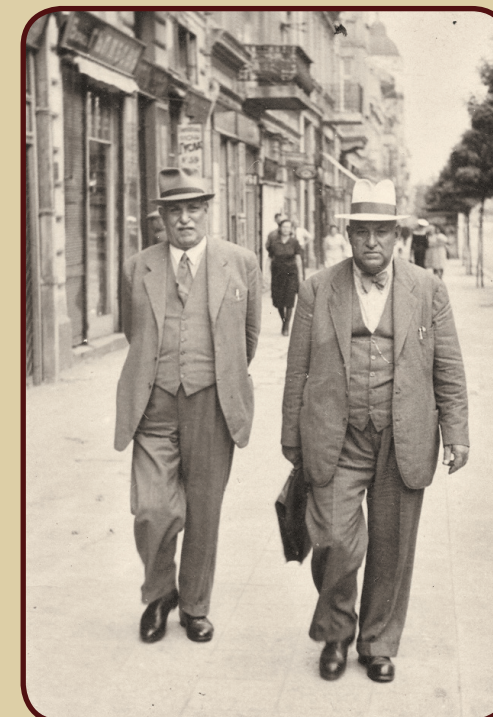

Майсторско свидетелство, издадено от Бургаската търговско-индустриална камара

национална независимост и се преселва в Бургас. Тук започва търговия със зърнени храни и брашна, занимава се и с добив на дървен материал. Има голям принос в организацията на крайбрежния риболов. Нолчев е сред членовете на Индустриалната камара, на Управителния съвет на Бургаската стопанска борса, общински съветник и покровител на много родолюбиви организации (Карайотов, Райчевски, Иванов 2011, 279).

Бургаският индустриалец Матей Хаджипетров е роден на 25 декември 1889 в Бургас, в семейството на Ганка и Иван Хаджипетрови. Потомък е на възрожденеца Матей Котленеца, ктитор на островния манастир „Св. Анастасия“, и носи неговото име. Дълги години членува в Управителния съвет на Големите български мелници. От 1936 г. е председател на Бургаското сдружение на индустриалците, подпредседател е на Бургаската стокова борса. Изявява се и като благодетел – той ръководи безплатните ученически трапезарии през 30-те и 40-те години на ХХ век. Награждаван е с Орден за гражданска заслуга – IV степен, и е един от малкото българи, провъзгласен за кавалер на френския Почетен легион. Известен е и като председател на бургаския „Алианс Франсез“ (Карайотов, Райчевски, Иванов 2011, 291)

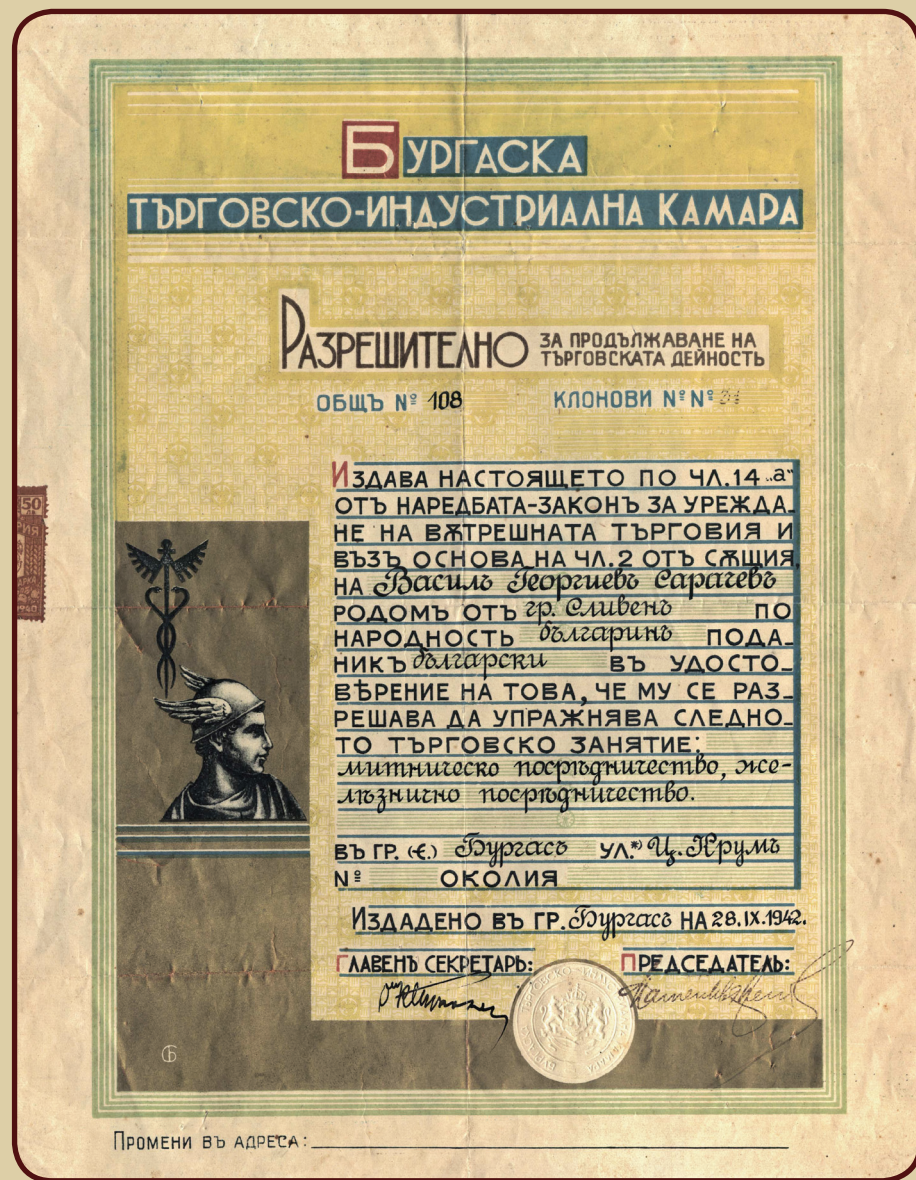
Стефан Хаджипетров е роден през 1882 г. в Котел. Син е на Иван Хаджипетров и правнук на Матей Котленеца. Председател на Градската общинска тричленна комисия по време на Първата световна война. През 1924-1925 г. е избран за председател на Бургаската стокова бор-

Братята Владимир и Желязко Бурилкови (от дясно наляво), бургаски обществени и стопански дейци, 40-те години на ХХ век

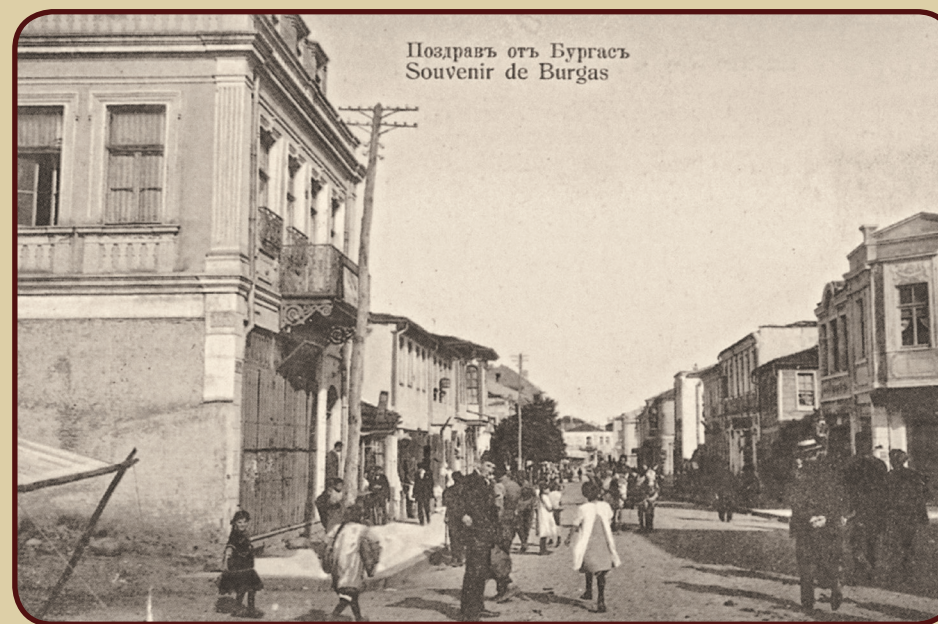
са, а от 1925 г. е председател на Бургаската търговско-индустриална камара. През 1927 г. става инициатор за построяването сградата на Търговско-индустриалната камара (сега Бургаска областна управа) (Карайотов, Райчевски, Иванов 2011, 291).

Разрешително за продължаване на търговска дейност, издадено от Бургаската търговско-индустриална камара

Пазарните площи

Увеличаването на пазарните пространства в началото на ХХ век изисква обособяването на открити градски територии, където да се разполагат всички тържища, изложения и пазари. Това налага редица изменения в Генералния план на Бургас. В края на 1909 г. общинското ръководство прави съществена промяна в предназначението на някои квартали. Площад „Пазарний“ (дн. площад „Тройката“), който

Площад „Сан Стефано“ – Птичи пазар („Четвъртък пазар“)
Снимка: Катя Корудерлиева-Стоянова

в предишни години служи за провеждане на целогодишния панаир, поради централното си местоположение се счита за напълно пригоден за градска градина. От неблагоустроен район е замислено той да се оформи в истинско място за отдих.

В същото време трябва да се уреди ново постоянно място за панаир и модерна продавница за месо и зеленчук. Като най-подходящо

за нуждите на панаира се смята теренът, който преди това се е планирал за градина „Христо Ботев” (днес градинка до СОУ „Иван Вазов”). Намеренията относно паркоустройството на „Пазарний” обаче никога не се осъществяват. В сведение на в. „Бургаски фар” от 1937 г. направата на градина със „засадени 5000 дръвчета” все още се счита за проект в бъдеще време.

В квартал 233 (днес при подлеза на Операта) е решено да се разположи магазинът за месо и зеленчуци. Идеята се реализира 17 години по-късно с успешното завършване на градските хали (Симеонов 2010, 16-17, 22-25).

През 1913-1914 г. при кмета Никола Александров са взети важни общински решения в полза на търговията и индустрията. Тази активност се свързва с динамиката на междувоенната обстановка. Отдават се общински магазини и терени под наем и парцели за строежи на фабрики. На площадите „Пазарни” и „Сан Стефано” (днес градинката пред Операта) се определят места за продажба на зеленчуци.

Площадът „Сан Стефано”, наричан „Птичи пазар”, по-рядко „Четвъртък пазар”, се разполага на площ от около 3000 кв. м. между улиците „Фердинандова”, „Шейново” и „Цариградска”. В по-късни години в него са оформени и зони за продажба на живи птици, риба, плодове и др. (Чонкова, Марков 2008, 11) (Корудерлиева-Стоянова, 2015, 64).

Пазарните площади са терен и за множество културни събития. През 1910 г. в Бургас пристига първият български кинематограф Владимир Петков със своя „електрически „Биограф”. На Пазарния площад („Пазарний”) се изнасят открити за публиката дневни и вечерни представления и различни програми (Ингилизова 2008, 189). Пак там, на площада, общинското ръководство възнамерява да построи театър. Впоследствие има идея за търговско училище, а накрая – през 1928 г. се планира дори строеж на съдебна палата. Тези намерения не се осъществяват, по причина на недостатъчната големина на свободните места. През 1930 г., по случай посрещането в Бургас на цар Борис III и Царица Йоанна, централният площад „Пазарний” е преименуван на „Царица Йоанна”, а Крайморската градина се кръщава „Цар Борис Трети” (Симеонов 2008, 58, 179, 205).

Промени в началото на XX век Подем на икономиката през 20-те години на XX век Градски общински хали и други магазини

В крак с лустрото на новия век се променя и обликът на чаршийските дюкяни и магазини, поместени в партерните етажи на все по-новите и построени по европейска мода бургаски здания. Търговците се организират успешно, а конкуренцията не е пречка за сътрудничество в общите интереси. Все по-често те открито заявяват исканията си в обръщания към общинското ръководство. Основателни са тези за въвеждане на пазарен регламент в уличната или магазинерска търговия. Има и други случаи на предявени претенции да се защити с разпоредби монополът в една или друга търговска дейност. Често общинското ръководство дискутира по спорни въпроси, а трудните решения оставят мнозина недоволни след себе си. Процесите са с давност от предишния век.

На 15 юни 1899 г. държателите на зарзаватчийските общински дюкяни отправят молба до Общинското управление да се разрешава продажбата на зеленчук само в техните магазини, наети от Общината срещу скъпи наеми. Основанието за вложениите средства за

Трендафил Теодосиу – търговец ангросист (търговец на едро) и Йоанидис – търговец (от ляво надясно)

общински наеми не се подкрепя и в Градския съвет надделява правото: „търговията в Княжеството е свободна и всеки един търговец или продавач на каквото и да било има позволение за продаване артикули, тоже гдето и както ще да ги продава”. Т.е. Общината не може да си позволи протекция на едни търговци за сметка на други. Прошението на зарзаватчиите се оставя без последствие. Вземат се мерки само против нелоялната конкуренция, като се забранява продажбата на всякакви артикули на дребно по тротоарите из града, освен вътре в дюкяни (Държавен архив – Бургас, Ф 70 К, оп. 1, а. е. 14, л. 102).

Двор на лимонадена фабрика в Бургас (дн. ъгъла на ул. „Гладстон” и „Хан Крум”)

В друг случай от 1904 г. Общината отдава на загуба – тъй като няма желаещи, общински търговски места (дюкяни) на ул. „Касапска” (при Католическата църква) (Държавен архив – Бургас, Ф 70 К, оп. 1, а. е. 17, с. 3).

Бургас - изглед от ул. „Александровска”

Посрещане на хърватския футболен отбор на бургаското пристанище, 1923 г. На преден план (в средата) е кметът Каракостов. Втори от ляво надясно е общественикът Михаил Зелков

Тези примери дават представа за стремежа на общинското ръководство да осигури равни условия и равноправност според финансовите възможности на търговците, без да се намаляват така необходимите за града приходи от наеми и други такси.

През 20-те години на ХХ век в българската икономика настъпва подем. Кметът Георги Каназирски предоставя общински места от индустриалния квартал за развитие на производството. С негово съдействие се придвижва напред и проектът за построяване на сграда на Търговската индустриална камара. За целта е отреден терен в централната част на града – половината от тогавашния площад „Клементина” (днес Областна управа – Бургас).

Големи придобивки за града през това десетилетие са построени Рибна борса, Общински хали и житно тържище, открито на ново, по-удобно място (Чонкова, Марков 2008, 17). Периодът изобщо се отличава с търговско оживление в Бургас, което силно се усеща по главните улици и булеварди. Потреблението на разнообразни артикули нараства и стимулира предприемачеството, а оттам и растежа на града във всяко отношение.

Бургаският кмет Георги Каназирски (упр. 1923-1931 г.) на ловен излет

В общинските протоколи от края на 20-те години на миналия век се натъкваме на многообразие от „въпроси на деня”, които се решават кардинално и конкретно. Градоустройственият дух доминира, избягват се половинчатите мерки. Един от проблемите, обект на дискусии и санкциониране, е въпросът с определянето на чаршийските места в централната част на града.

Редовно се назначават специални комисии, които обхождат по-главните улици, отбелязват „чаршийските пунктове”, и отчитайки търговското значение и вършената търговия, както и бъдещото застрояване на свободните все още парцели, изготвят актуални списъци с предложените чаршийски места.

В Бургас, констатират членовете на комисиите, „чисто чаршийски места”⁷ (квартали) не съществуват”. Има чаршийски парцели с лица на определени улици или части от тях, които се обявяват. Описанието им дава добра представа за обхвата на търговските зони в уличната мрежа на града:

⁷ Под „чаршийски места” се разбират кварталите (камета), заключени в квадрата или триъгълника, образуван между четири или три улици

Кметът Георги Каназирски на вечеринка през 1928 г.
(втори ред, втори от дясно наляво)

- улица „Александровска”⁸ от бул. „Мария Луиза” (днес „Булаир”) до площад „Пазарни” (пл. „Тройката”), заедно с неговите лицеви парцели,

- улица „Фердинандова”, от ул. „Александровска” до булевард „Мария Луиза”, заедно с лицевите на площадите „Търговски” (пл. „Ат. Си-реков”) и „Сан Стефано” (пл. „Бургаска комуна”),

- улица „Граф Игнатиев” от пл. „Фердинанд” (пл. „Царица Йоанна”) до ул. „Александровска”,

- улица „Конт Андрованди” („Конт Андрованти”) от ул. „Александровска” до ул. „Цар Петър”,

- улица „Тракийска” цялата,

- на улица „Търговска”⁹ цялата,

- улица „Ал. Богориди” от ул. „Александровска” до ул. „Ц. Елеонора” (ул. „Славянска”),

- улица „Св. Кирил и Методий” от ул. „Александровска” до град-

⁸ И тук, и на други места в протоколните книги от 20-те години на ХХ век улицата е изписана като „Александрова”

⁹ Улица, която съвпада днес със западната страна на пл. „Свобода”

Железарския магазин на братя Червенакови, 1939 г.

ските хали и лицето на кварталите №№ 229, 232, и 234 обърнати срещу халите и лежащи на улиците: „Кирил и Методий” („Св. Климент Охридски”), „Васил Априлов” и „Христо Ботев” (цялата зона при подлеза на Операта),

- улица „Гладстон” цялата,
- улица „Поп Никола” цялата (по линията на хотел „България” и Арменската църква).

За „чаршийски” се обявяват и парцели, които имат лица и на други по-малки улици:

- улица „Весела” (ул. „Гео Милев”); улица „Софроний” (ул. „Момина сълза”); улица „Бенковски”,
- малки участъци от улици:
  - улица „Цар Крум” („Хан Крум”) от ул. „Александровска” до ул. „Весела” (ул. „Гео Милев”),
  - улица „П. Каравелов” („Г. Кирков”) от ул. Цар Боян („Възраждане”) до ул. „Александровска”,

- улица „Цар Боян” (ул. „Възраждане”) от ул. „Богориди” до ул. „П. Каравелов” (ул. „Г. Кирков”),

както и лица на площади:

- площад „Цар Фердинанд” (пл. „Царица Йоанна”) от ул. „Александровска” до ул. „Софроний” (ул. „Момина сълза”).

Празните (незастроени) парцели в района на чаршийските улици подлежат на планомерно застрояване по реда на специален правилник, изготвян от градския инженер. В него са заложени условията бъдещите постройки да отговарят както на търговските интереси, така и на останалите изисквания – технически и хигиенични (Държавен архив – Бургас, Ф 70 К, оп. 1, а. е. 51, а. е. 43).

1908 – 1937 г. – Строеж и хронология на бургаските хали

Още през 1908 г. бургаската община търси удобно място в центъра на града за постройката на градските хали – покрития пазар, който ще служи както за „месопродавница”, така и за продажба на риба, зеленчуци и др. хранителни продукти за масово потребление. Година по-късно започват първите подготвителни начинания, за да се започне по-скоро със строежа на модерния за времето си проект, ориентиран пряко към обществената полза (Чонкова, Марков 2008, 16).

На 11 ноември 1910 г. на заседание на общинския съвет се разглежда търгът, произведен с тайна конкуренция, по отдаването на предприемач на направата на покрито пазарище в Бургас. Взето е мнението на Общинската търговска комисия, която счита за най-изгодна цената, предложена от Строително-индустриална кантора „Дело” на Иван Начев и сие от София. Тъй като не са открити нередности в провеждането на търга, общинското ръководство одобрява възлагането му на избраната фирма (Държавен архив – Бургас, Ф 70 К, оп. 1, а. е. 25, л. 38).

На 1 февруари 1911 г. с гласуване в Общинския съвет се извършва и необходимото отчуждаване на парцела, където ще се издигне постройката на покрития пазар – площта между улиците „Христо Бо-

тев”, „Св. св. Кирил и Методий” и „Васил Априлов” (Държавен архив – Бургас, Ф 70 К, оп. 1, а. е. 26, л. 29). През същата година е проведен и друг търг, като строителството на халите този път е възложено на предприемача Цоню Перев (Чонкова, Марков 2008, 16). През 1912 г., след проведен конкурс за проект на сградата, е одобрен този на архитект Торбов (Корудерлиева-Стоянова 2010, 112).

След като и изпълнителят е окончателно избран, строежът започва, но не се изпълнява в очакваните срокове. През 1914 г. градските хали са издигнати до основите – „до цокли”, но по различни причини работата е спряна. На 28 април 1914 г. в Общината разглеждат въпроса и решават, тъй като строителен материал има налице, работата да се продължи, за да се приключи по-бързо (Държавен архив – Бургас, Ф 70 К, оп. 1, а. е. 30, л. 78-79).

Така преминават първите етапи от строежа. Усилията през тези години не довеждат до скорошна реализация на проекта. Строителната одисея ще се проточи повече от десет години. Към 1922 г. доизграждането на халите е подновено с концесия, отново поета от предприемача Перев (Чонкова, Марков 2008, 16).

По време на финалния етап от строежа, през май 1925 г. Общината предлага на бургаските архитекти да изготвят планове на вътрешното

Бургас – изглед към Халите

Зарзаватчийският магазин на Яни Христов Боров (Бората), разположен в дъното (западната част) на бургаските хали

разпределение на халите. Приет е проектът на арх. Георгиев, съгласно който дюкяните възлизат на около 50, определена е ширината им и други подробности (Държавен архив – Бургас, Ф 70 К, оп. 1, а. е. 41, л. 56 гръб). На следващата година е одобрена окончателната ситуация по проекта за доизграждане на Покрития пазар. Планът е одобрен и предаден на Цаню Парев за реализиране. Така едно многогодишно начинание достига успешния си завършек (Държавен архив – Бургас, Ф 70 К, оп. 1, а. е. 43, л. 130).

На 3 август 1926 г., точно в 8 часа сутринта с водосвет започва тържественото откриване на новопостроените Общински хали. На церемонията, освен множеството граждани, присъстват и официални лица. Бялата постройка напомня на кораб, насочен на изток към морето, и ярко се откроява сред градските къщи наоколо. Застанал пред нея, кметът на Бургас Георги Каназирски произнася слово, в което изтъква значението на най-новата гражданска придобивка. Лентата е прерязана и пазарът е обявен за открит. Гражданите се устремяват към щандовете и до няколко часа всички стоки се изкупуват без оста-

Зарзаватчийският магазин на Яни Христов Боров (Бората), разположен в дъното (западната част) на бургаските хали

подлез пред Бургаската опера. Сградата е построена на площ 1230 кв. м., с формата на равнобедрен триъгълник. Централният вход е с широко полукръгло стълбище и с малка шестограмна куличка над него. Ориентиран е към ул. „Александровска“. Другите три входа са разположени на фасадите към улиците „В. Априлов“, „Кл. Охридски“ и „Христо Ботев“. Покривът е на две нива, като отстоянието между тях е заето от прозорци, които осигуряват обилна светлина на цялата търговска площ.

тък като предзнаменование на търговския успех на новия пазар.

Откриването на халите е последвано от кметска заповед да се закрийт всички месарски, рибарски и зарзаватчийски дюкяни, които се намират на същия площад, но извън стените на халите (Райчевски, 2011, 336-337). За кратко време магазинът се изпълва с търговци. Под наем са отдадени 28 на брой работилници, месарници, зарзаватчийници и др.

Градските хали заемат мястото източно от днешния

Магазинът отговаря на всички съвременни изисквания за покрит пазар. Осигурени са нужните хигиенни условия за месо, за рибарници и зеленчукови магазини. Вътре отделенията са 53 – 29 за месо, 6 за риба, 14 за зеленчук и 4 за масло, сирене и бакалски стоки. Инсталирани са големи хладилници, които гарантират отлично съхранение на продуктите. Избеното ниво първоначално се използва за склад на зеленчуци с тенденцията и там по-късно да се достави хладилна инсталация.

За окончателно построен магазинът се счита през 1927 г. и 1928 г., когато е монтиран стъкленият покрив и други довършителни работи (Корудерлиева-Стоянова, 2016, 52) (Държавен архив – Бургас, Ф 70 К, оп. 1, а. е. 155, стр. 44) (Райчевски, 2011, 336-337) (Симеонов 2008, 187-188).

В Отчет за управлението на Бургаската градска община през 1931-1932 г. откриваме информация за влошеното състояние на Градските хали. Констатира се, че в „покрития пазар“ се поддържа чистота, обаче на много места има нужда от ремонти и други необходимости. Циментовият под е разбит и почистването става трудно. Магазините имат занемарен вид и се нуждаят от преобоядисване. Тъй като тезгясите на зарзаватчийските магазини са от дъски и винаги измокрени, за късо време стават меки и не могат да се почистват. Препоръчва се в бъдеще да се направят тезгяси от цимент.

От ремонт се нуждаят и секторите за продажба на риба. Там стените трябва да се облепят с фаянсови плочки и да се направят корита. Покритият пазар е хигиеничен, но не е напълно уреден. От Общината предписват стените да се измажат, покривът да се поправи и да се инсталира хладилник в избата, тъй като последният е неразделна част от пазара (Държавен архив – Бургас, Ф 70 К, оп. 1, а. е. НЕИЗВЕСТНА, стр. 34).

През 1932 г. се обсъжда искането на заем за постройка на хладилник в сутерена на градските хали, която да започне веднага. Инсталацията, макар и най-модерна за времето си, става факт чак през 1937 г. Тя е осигурена от немска фирма (Симеонов 2008, 187-188) (Корудерлиева-Стоянова 2010, 112).

Сградата на халите е смятана за емблематична и се помни от няколко поколения бургазлии като един от най-ярките символи на града (Симеонов 2008, 187-188). След 1955 г. халите се наричат с не много популярното име тогава – гастроном. През 1974 г. е взето решението зданието да бъде съборено. В освободеното пространство е построен подлезът пред Държавна опера – Бургас (Корудерлиева-Стоянова, 2010, 52, 112).

Бургаските панаири

През 1899 г. Общината предлага в Бургас да се учреди тридневен панаир за продажба на добитък и други стоки. В другите градове на княжеството отдавна се организират панаири и събори, а в Бургас все още няма такива. Замислено е панаирните дни да съвпаднат и със сбора на българската църква в града, който се провежда по случай празника на нейните патрони – светите братя Кирил и Методий.

На 17 юни 1899 г. се решава: „панаирът и сборът да се откриват всяка година на 10-то число на месец май и да се закриват на 12-то число на същия месец вечерта”. Две години по-късно Общината се изправя пред сериозния проблем, свързан с прекалено близката дата на Бургаския панаир до тези на други изложения в Бургаска област.

На 11 април 1901 г. Бургаска общинска тричленна комисия с председател Христо Богоев разглежда определянето на други дни, в които да се проведе „ежегодния пазар „Панаир”, понеже във времето от 10-то до 12-то число на месец май тази година се пада да стане и айтоския панаир. В интерес на търговския оборот и за да могат да участват едни и същи търговци и в двата панаира, избират се дните 4-ти, 5-ти и 6-ти на същия месец, като е решено да се даде най-широка гласност на това постановление. С тази разлика от една седмица, участващите търговци вече имат възможност от единия панаир навреме да се пренесат в другия.

Решението е еднократно – „само за тази година”, и влиза в сила без одобрение от Общинския съвет. Очаква се съветът – след свикването

Панаирът в м. Черногорово, 1928 г.

му, още на първото си заседание да го одобри, тъй като въпросът е от жизнен интерес за Общината и търговския оборот.

През 1902 г. изменението на датата е докладвано пред Общинския съвет, за да се уточни окончателната дата за началото на панаира, която да не се пресича с панаирите в Айтос, Карнобат и Ямбол. Отбелязва се, че изложенията там имат свързка с датата на Великден по църковния календар. Карнобатският панаир става ежегодно „50 дни после Великден „на Петдесетница”, айтоският почва на 40-я ден от Великден, а ямболският на 27-я ден”. Следователно, в интерес на Бургас ще бъде, ако тукашният панаир се проведе 32 дни след Въскресение Христово и в такъв случай населението ще може да го посещава. В резолюцията се изменя предишното решение от 17 юни 1899 г., що се отнася до дните 10-12 май. „Вместо тях занаят се определят 32, 33 и 34 ден след Великдена” (Симеонов 2008, 191-193) (Корудерлиева-Стоянова 2016, 56). (Държавен архив – Бургас, Ф 70 К, оп. 1, а. е. 89, с.

*Никола Славов и Яни Боров от Великотърновско (от дясно наляво),
търговци на зеленчуци на Бургаския панаир*

94, а. е. 15, л. неизвестен).

Мястото на бургаския панаир също е обект на дискусии и се променя според нуждите на града. Площад „Пазарний” (поляната срещу мелницата на Хаджипетрови) се утвърждава и се използва с малки изключения през годините. През септември 1904 г. се разисква въпросът за определяне ново място на панаира, тъй като държавната болница е твърде близо до традиционното панаирно място. А по мнение на лекарите панаирът причинява беспокойствие на болните.

Друго удобно място за провеждането му е празното пространство до Житния пазар на ул. „Ваякьойска” (дн. „Индуриална”). За него е взето положително решение и е натоварено техническо отделение да изготви скица на мястото и да разпредели дюкяни за наемане. В следващите години панаирът отново се определя в старата си зона – на пазарния площад. В общински протоколи от 1908 и 1909 г. откриваме ясно обозначение – „на същото място, гдето до сега е било... т.е. на празното място, зад парната мелница на Иван Хаджипетров”.

Въпрос от първостепенна важност за приходите в общинския бюджет са таксите за участие в ежегодните панаири. В протоколите от заседанията на Общинския съвет техният размер се разглежда и определя с голямо внимание. Таксува се правото за ползване на бараки,

за осветление и др., за да се обезпечат разходите на общинското управление за устройването на панаира, за чистота и т.н. Правят се сравнения с „миналогодишни цени” и когато се прецени, че са изгодни, за настоящата година се приемат същите цени на таксите за всички панаирни места, означени в скиците.

През 1904 г. като правоимащи собственици на панаирни места и редовни платци са записани имената на заможните търговци господата Д. Хараламбол, Д. Греков, П. Миркович, Иван Цанков (Държавен архив – Бургас, Ф 70 К, оп. 1, а. е. 17, л. 52, 63, а. е. 22, л. 89, а. е. 28, л. 283, а. е. 41, л. 56 гр.).

През 1912 г. общинският съвет разисква времето и местата за провеждането на петгодишен петдневен панаир, както и на Сар (саръ) панаира. Избраните дни са от 26 до 30 април, а за мястото се решава: панаирът да стане на запад от шосето за Айтос в нивата на Александър Георгиев, подарена на бургаските бедни (дн. кв. „Братя Миладинови”). Малко по на север пък ще бъде мястото на Сар панаира.

В общинските протоколи до 1925 г. срещаме периодични решения за промяната на панаирни и пазарни места или определянето на нови неизползвани досега парцели. Пространството на пл. „Па-

*Панаирът в Карнобат, 1929 г.
Щанд за платове в магазина на Минчо Дойчев*

Площад „Пазарний“ около 1900 г.

Изглед към Бургаския панаир и парната мелница на Иван Хаджипетров

„Пазарний“ продължава да служи за ежегодния панаир за търговия със стоки. Но с разрастването на града вече по-удобна е североизточната му страна откъм държавната болница (зоната в ъгъла между ул. „Ст. Стамболов“ и „Цар Симеон“). Мястото се препотвърждава и в протокол от 30 април 1919 г., като този път е фиксирано по-точно: край шосето „Царица Елеонора“ (бул. „Ст. Стамболов“) до ул. „Цар Траян“ („Пробуда“) в градината „Стара планина“, северно от сиропиталището (бившия ДДЛРГ „Ал. Г. Коджакафалията“). Същият парцел отново е избран през следващата 1920 г., но през тази година панаирът протича от 3 до 6 юни. Така той продължава да се използва за панаирни цели в следващите пет години и по-късно.

През лятото на 1925 г., например, градината се определя като място за бивак на пристигащите в Бургас каруци със стоки. Там е най-удобно за техния престой поради съседството с пл. „Пазарний“ и сладкия „Татарски“ кладенец.

Местоположението на другия панаир, наричан и Сар панаир – за продажбата на едър рогат добитък, все така се запазва без особени промени. Той се провежда в югозападната част на Бургас, на „посечището до салкъмската общинска гора“ или по-точно зад Ловджийската градина (дн. кв. „Акациите“) (Симеонов 2008, 191-193) (Държавен

Площад „Пазарний“ през 1927-28 г. по време на градския панаир

архив – Бургас, Ф 70 К, оп. 1, а. е. 28, л. 63, л. 283, а. е. 41, л. 56 гр.) (Корудерлиева-Стоянова, 2015, 46).

До края на 20-те години и в началото на 30-те години на XX век бургаските панаирни средища се развиват възходящо и непрекъснато. Утвърждават се окончателно най-подходящите парцели за спокойното им провеждане в полза и удобство на гражданите. Усъвършенстват се пазарнорегулативните разпоредби, изготвят се технически скици с разпределение на панаирните места.

Панаирите надскочат пазарната си функция – те се превръщат в средища на социалния живот, празнични места с атракции и развлекателни събития. Най-известен си остава ежегодният „вътрешен” панаир, запомнен от гражданството на традиционното си място – на площада пред Окръжното сиропиталище.

Цените на панаирните места растат с увеличаването мащаба на търговията и разнообразието на предлаганите стоки и услуги. Търговски щандове се таксуват на стойности от 15 до 25 лева на линеен метър. При това, увеличени с 5 лева спрямо миналогодишната цена. Други места, определени за циркове, панорами, гимнастици и други атракции, се пресмятат в квадратни метри, тъй като заемат по-голяма площ. При тях увеличението е само с 1 лев – показателно за стремежа на Общината да запази и стимулира празничноразвлекателния дух на градския панаир.

През 30-те години на миналия век бургаските панаирни пазари се открояват като неотменни и знакови годишни събития, емблематични и полезни за целия град и извън него. Особено голяма е ползата за селските стопани, които, дори когато не продават самостоятелно продукцията си, нейният пласмент и приходите от нея са напълно подsigурени във времето на панаирните дни.

Наред с доставката на земеделски продукти – житни и др., пазарът за добитък е от жизнено значение за изхранването на населението. От общински отчет от 1932 г. получаваме обобщена информация за провеждания в Бургас пролетен пазар (панаир) за животни. Той е на своето традиционно място, но е поставен (без точно указание) в относително голямата зона на махалата „Кумлука” между блатото

Медникарски магазин на панаира в Бургас, 1932 г.
Снимка: Стоян Райчевски

Ваякьой и шосето Бургас-Карабунар. Освен това, в същия период съществува и есенен панаир при общинската кланица. Мястото на същия е заградено и удобно за целта, а контролът се извършва от общинската ветеринарна власт (Държавен архив – Бургас, Ф 70 К, оп. 1, а. е. 155, л. 36).

В протокол, датиран година по-късно, през 1933 г., единодушно се решава да се учреди и един петдневен есенен панаир за едър и дребен добитък, земеделски и съестни продукти, манифактура и колониални стоки, птици, масло, яйца, риба и др. Изложението е замислено с постоянен статут и се предвижда да допринесе много за раздвижването на търговския и стопански живот. Така ще се пласират и много от земеделските произведения на жителите от околните села.

Повод за учредяването на есенния градски панаир е заявление от 31 юли 1932 г. от сдруженията на хлебарите, птицепродавците, гос-

тилничарите, месарите, саламджиите, хотелиерите и амбулантните търговци в Бургас. А датата за началото му, решена от общинското ръководство, е вторият петъчен ден на октомври (Държавен архив – Бургас, Ф 70 К, оп. 1, а. е. 51, л. 227).

На 1 септември 1941 г. дейностите и на двата панаира – пролетния и есенния, както и на седмичния пазар за добитък и кланичното тържище, са регулирани от Правилника за вътрешния ред и управлението на местата за търговия с добитък, одобрен от засилената управа на Бургаската градска община и влязъл в сила правилник. Както в изложението по-рано стана дума, правилникът цялостно урежда условията за търговия с животни. В частта си, която свързваме с двата панаира, правилникът постановява:

- Подразбират се места, оградени с солидни сгради, където се сключват сделки по покупко продажбата на всички видове домашни животни.

- Местата на пролетния и есенния панаир се определят временно до постройката на модерна кланица (в кв. „Акациите“).

- Предназначението изложенията е да се съсредоточи покупкопродажбата на домашни животни в бургаската община на едно определено място; косвено да се насърчи скотовъдството в общината и съседните райони.

- Да се организира и правилен ефикасен ветеринарен надзор върху животните и др. предписания.

(Държавен архив – Бургас, Ф 70 К, оп. 1, а. е. вероятен № на арх. ед. 60, л. 1-2)

Бургаската риболовна кооперация и рибната борса

На 24 ноември 1923 г. се провежда общоградско събрание, организирано от бургаската община, на което се обсъждат неотложни въпроси за развитието на града, като се счита за необходимо да се чуе и мнението на гражданите. Събранието взима решение да се отправят редица искания към компетентните министерства – свързани

с търговията на стоки и развитието на пазарите: за разширението на пристанището и изграждането на трети хангар; за довършване зданието на електроцентралата; за поправка на митническите хамбари; за постройка на рибна борса – въпрос от първа необходимост, свързан с поминъка на много бургаски жители (Райчевски, 2011, 292-293).

Още на 11 юли 1920 г. в Бургас се основава Риболовна трудово-производителна кооперация „Български черноморски риболовец“, която обединява живеещите в Бургас рибари. През 1930 г. тя поема на концесия за десет години стопанисването и експлоатацията на двете големи бургаски езера Мандра и Вая. Две години по-късно членовете на кооперацията надхвърлят сто души и сдружението активно участва с правилно стопанисване да се възстанови рибното богатство в езерата.

Всички риболовци са задължени всеки ден да продават рибата на рибната борса. Продажбите се извършват чрез наддаване от комисия, съставена от общински и държавен служител и един ветеринарен лекар, който изпълнява длъжност управител на борсата. Тъй като липсват хладилници, рибата, която не е пласирана през деня, се хвърля обратно в морето, освен видовете, които могат да се осолят, изсушат

Рибарска лодка в бургаското пристанище

или консервират в бургаските консервни работилници.

През цялата 1935 г. на Рибната борса са доставени рекордните 449 016 кг риба. Построените бентове (гардове) в Мандренското езеро и Вая увеличават значително улова, което намалява почти двойно цената на улова. Това дори се отразява на цената на месото, тъй като консумацията му намалява при обилието от евтина риба. До изнасянето ѝ на тържището тя се съхранява в специални „живилници“.

През 1936-1938 г. се строят хладилници и нови консервни рабо-

Старата рибна борса в градинката на жп гарата и по-късно в района на пристанището, 1905-1936 г.

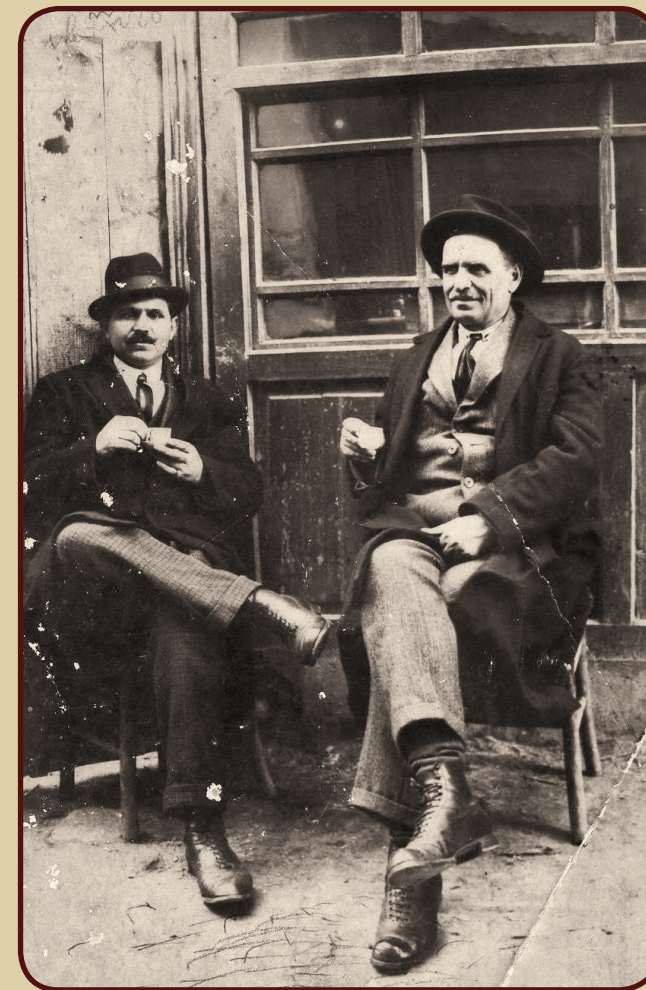
тилници, риболовът се модернизира, а през Бургаската рибна борса минават три четвърти от всичката риба, уловена от българските рибари във водите на Черно море (Райчевски, 2011, 256-261).

През 1936 г. на пристанището се построява нов кей и рибната борса се премества по-близо до морето. Търговете се провеждат в закрито хале, а до него се изгражда голям хладилник с капацитет 1000 тона (Райчевски, 2011, 452-453).

Бургаските рибари, в сътрудничество с борсата, допринасят и за културните придобивки на града. По инициативата и с големите уси-

лия на управителя на рибното тържище д-р Я. Кабаивански през лятото на 1934 г. в Бургас се открива Музей на рибарството. В него са изложени препарирани черноморски риби, рибарски уреди, таблици за хранителността на рибното месо, произведения на рибоконсервната индустрия и други материали, свързани с историята на риболова (Райчевски, 2011, 407-408).

През 1944 г. рибарските сдружения, които стопанисват Рибната борса, са закрити. Борсата съществува още няколко години до края на 1947 г. когато е затворена (Райчевски, 2011, 462).

Иван Георгиев Попов (вдясно) – риботърговец, и Манол Чалъовски (вляво) – бургаски индустриалец

още няколко години до края на 1947 г. когато е затворена (Райчевски, 2011, 462).

Владимир АНИГНОСТОВ
Регионален исторически музей – Бургас

ОПИТАЙТЕ!
ПЪРВА ПО КАЧЕСТВО И ВКУСЪ

Г-ВА БЪЛГ. РИБНА КОНСЕРВНА ФАБРИКА
БРАТЯ Н. КАЦАРОВИ - БУРГАСЪ

Реклама на Първа българска рибна консервна фабрика
„Братя Н. Кацарови” – Бургас

Библиография:

1. **Димитрова 1998:** П. Димитрова. Създаване, организация и дейност на Бургаската община от Освобождението до 1912 г. – В: Юбилеен сборник Бургас 1978-1912 г., Бургас, 51, 53
2. **Ингилизова 2008:** Й. Ингилизова. В зората на кинематографа – власт и магия – В: Юбилеен сборник Бургас 1912-1932 г., Бургас, 189.

3. **Казакова 2007:** В. Казакова. Старите бургаски традиции, Бургас, 176.

4. **Карайотов, Райчевски, Иванов 2011:** Ив. Карайотов, Ст. Райчевски, М. Иванов. История на Бургас. От древността до средата на ХХ век, Бургас, 105-106, 113, 139, 148, 168, 170, 222, 223, 279, 291.

5. **Корудерлиева-Стоянова 2010:** Корудерлиева-Стоянова. Магията Бургазъ, Бургас, 112, 169.

6. **Корудерлиева-Стоянова 2015:** Корудерлиева-Стоянова. Памет Бургаска. Първа част, Бургас, 46, 64.

7. **Корудерлиева-Стоянова 2016:** Корудерлиева-Стоянова. Памет Бургаска. Втора част, Бургас, 44, 52, 56.

8. **Райчевски 2011:** Ст. Райчевски. Старият Бургас, София, 139, 180-181, 184-185, 193-194, 256-261, 292-293, 314, 336-337, 407-408, 426-428, 452-453, 462.

9. **Симеонов 2008:** Д. Симеонов. Бургас – поглед отвътре, Бургас, 12, 16-17, 20-25, 58, 103, 111, 147, 179, 187-189, 191-193, 205.

10. **Сиркаров 2010:** Ат. Сиркаров. Архитектурата на Бургас 1878-1940, Бургас, 13, 25, 56, 88, 104, 111.

11. **Христов 1927:** Ат. Христов. Алманах-пътеводител на Бургас и околностите му, Варна, 169.

12. **Христов 1928:** Ат. Христов. Юбилейна книга на град Бургас (1878-1928), Пловдив, 16, 121-122.

13. **Чонкова, Марков 2008:** Г. Чонкова, Ив. Марков. Дейността на Община Бургас и нейните кметове в периода 1913-1929 г., отразена в документите на Градско общинско управление – В: Юбилеен сборник Бургас 1912-1932 г., Бургас, 11, 16, 17

14. Държавен архив – Бургас, Ф 70 К, оп. 1, а. е. 1, л. 6, а. е. 30, л. 2, 38, 57, 64, 72, 77, 107 / а. е. 37, л. 159-169, а. е. 38, л. 159 / а. е. 41, л. 34; а. е. 42, л. 123; а. е. 45, л. 18-22; а. е. 48, л. 183, а. е. 81, л. 59.

Бургаските пазари

в периода

1944 – 1989 г.

В края на 1950 г. в Бургас е открит местен седмичен пазар, чиято функция е да допринесе за задоволяване на нарастващите нужди на населението в града и околията. Основната грижа на общинското управление в началото е неговото утвърждаване в сферата на търговията и разрастването му. За целта основните грижи са насочени за благоустрояването му: павиране на улиците, разширяване на площта, канализация и др.

В запазените документи на Градския народен съвет става ясно, че за място на пазара е определен бившият т.нар „Дървен пазар“. Първоначално теренът представлява незастлана черноземна пръст, която в лошо време заедно с околните улици става непроходима за коли и каруци (ДАА Бургас, Ф 627 оп.1). След полагането на настилката става възможно нормалното функциониране на тържището във всеки един годишен сезон. Това, от своя страна, го прави удобно за посещение както от стопанските производители, така и от потребителите. Пазарът официално е открит на 20 декември 1950 г. и първоначално се провежда всяка сряда.

Своевременно държавните търговски организации подпомагат тържището със създаването на щандове и улесняват снабдяването на клиентите с промишлени и други стоки. Тяхна е и заслугата за регулиране на цените на селскостопанските произведения. Бавно навлиза и договорната система между производителите и търговските организации, чиято цел е да гарантира поетите задължения.

През 1954 г. се поставя началото на създаване на стабилна материално-техническа база на кооперативния пазар. Осигурена е канцелария на управлението, складови помещения, редица съоръжения, които улесняват продавачите и купувачите. По сведения на арх. Деви Симеонов, са изградени канализация, водоснабдяване и електроснабдяване. Построени са два павилиона за зеленчуци, шест единични и шест двойни навеса, павилион за индустриални стоки с две отделения, една декоративна чешма и една водопойна чешма за добитък (Симеонов, 2008:193). Сключени са договори с ТКЗС-та да си построят собствени павилиони.

В материално-техническо отношение пазарът е снабден с 400 броя

сгъваеми маси, 120 везни, 150 броя скари, децимали¹, контролни везни, работно облекло, чукани за месо и др. (в. „Черноморски фронт“, год.6, бр.1623,3). В съседство с пазара има хан за гариране на каруци.

Но администрацията допуска и някои грешки в благоустрояването. Построените павилиони са от некачествен материал и неудобни в предназначението си. Неиздържаният им стил нарушава общия вид на пазарния ансамбъл.

Друг основен проблем на пазара е неритмичното осигуряване на селскостопанска продукция както от Трудово-кооперативните земе-

Седмичен пазар в Бургас, 1956 г. Снимка: ДА „Архиви“ Бургас

¹ Децимал – вид везни за измерване на големи товари, при които съотношението между теглото на стоката и на теглилките е 10:1

Седмичен пазар в Бургас, 1956 г. Снимка: ДА „Архиви“ Бургас

делски стопанства (ТКЗС), така и от частните стопани. Според докладите на комисията, която проверява търговията на пазара, ръководството не може да контролира спазването на сключените договори и така не изпълнява своите контролни функции.

Във връзка с бъдещото разрастване на кооперативния пазар, през 1955 г. е изработен план за неговото строителство, като се предвижда да се построи един закрит павилион за продажба на месо и месни произведения. Предвидено е да се павира останалата част на пазарната площ, а пет ТКЗС-та да построят собствени павилиони, съобразени с новите проекти по строителния план. Това е продиктувано от непрекъснато увеличаващия се поток от стоки, предлагани на тър-

жището.

Кооперативният пазар се различава съществено от организирания пазар. На него държавата не установява размерите на продажбата на стоките, а цените се образуват на база търсене и предлагане (в. „Черноморски фронт“, год.6, бр.1623,3).

Въпреки това, държавата оказва икономическо въздействие, за да регулира този тип пазар по отношение на цените, но на практика той не е включен в стокооборота, а само го подпомага. Това е така, тъй като на кооперативните пазари се продават излишъците от стоквата продукция както на ТКЗС-тата, така и на частните стопани. Забране-

Сортиране на плодове. Снимка: ДА „Архиви“ Бургас

но е участието на закупчици – препродавачи и търговията се води само между производителите и потребителите.

По-ясна представа за кооперативно-пазарната търговия и нейния дял в снабдяването на града може да се добие от следните данни: докато през 1954 г. са продадени 1173 т плодове, през 1955 г. продажбите нарастват на 2420 т, а през 1956 г. са 2580 т; зеленчуците от 745 т през 1954 г. достигат 1775 т през 1956 г. Ръстът на стокооборота, реализиран на кооперативния пазар през 1953 г., е 8 500 000 лв., през 1954 г. – 9 800 000 лв., а през 1956 г. вече е 17 000 000 лв. Вижда се, че само за три години ръстът на стокооборота е нараснал почти два пъти (ДАА – Бургас, Ф 627).

Основната задача на търговските организации си остава системното проучване потребностите на потребителите и своевременното доставяне на всички необходими стоки за съответния сезон. За целта се организират различни мероприятия – срещи с гражданите, стокови изложби и др., което е обща тенденция в развитието на тър-

Пазарът до РУМ „Младост“

Търговски център „Краснодар“

говията през този период.

Нарастването на дела на кооперативно-пазарната търговия продължава и се налага изграждането на нови пазари, които да задоволят потребностите на гражданите. Разкрити са четири пазарни места, като най-уредено е това между улиците „Ат. Манчев“ (дн. „Цариградска“) и „Климент Охридски“, където почти цялата площ е застроена. Там се осигуряват пресни плодове и зеленчуци, както и други стоки от растителен и животински произход.

Предвижда се през 1957 г. да започне последователно благоустрояване и на останалите пазари, където на първо време да се построят необходимите павилиони. Постановката занапред е ТКЗС-тата, които искат да продават стоката си, сами да поемат разходите по построяването на тези павилиони (ДАА Бургас, Ф 627 оп.1).

През 60-те години на ХХ в. градът продължава да се разраства, а увеличаването на населението създава предпоставка и за завиша-

ване на потреблението. Появява се необходимост от създаване на нови тържища. Тогава е завършен кварталният пазар до училище „П.Р.Славейков“, но общинското управление възнамерява да открие още един кооперативен пазар. За целта през 1965 г. е избран терен с площ от 300 кв.м в к-с „Толбухин“ (дн. „Лазур“). Освен това е взето решение да се построи нова постройка на пазара, заедно с цялостното преустройство на Централния кооперативен пазар, което е възложено за проектиране през 1968 г. (ДАА Бургас, Ф 627 оп.1).

В началото на 70-те години на миналия век е построен кооперативен пазар в новия жилищен комплекс „Славейков“. С протоколно решение на Градския народен съвет е определена и утвърдена площта,

Търговец на Централен кооперативен пазар в Бургас.
Снимка: ДА „Архиви“ Бургас

Сергия на Централен кооперативен пазар в Бургас.
Снимка: ДА „Архиви“ Бургас

на която той се застроява и благоустроява.

От докладна записка на тогавашния управител на „Кооперативни пазари“ Тодор Иванов (Ганчев) става ясно, че управлението на тази структура, заедно с други търговски предприятия, отговаря за организиране на търговията на пазарите и съответно участва в реализирането на приходна част чрез такси, наеми и други, които се събират както за ползване на места за търговия, така и за уреди, апарати и др. В този смисъл на всички търговски организации, ТКЗС-та, частни лица и други, на които общината е разрешила да построят павилиони и магазини или да ползват места за постоянни сергии, се събира наем.

С решения от 1974 г. тези наеми възлизат на 1,20 лв. на кв.м месечно.

В случая обаче, тъй като пазарът е новооткрит и неразработен, се предлага гратисен период от 1 септември 1977 г. до 31 декември 1978 г., а именно: ако се наемат сгради или павилиони, собственост на кооперативния пазар – 0,50 лв. на кв.м, а сгради и павилиони на търговски организации, ТКЗС-та, частни лица и др. – 0,40 лв. на кв.м. (ДАА Бургас, Ф 627).

В същия период се извършва поредното предвидено преустройство на Централния кооперативен пазар. В новите планове на общинското управление от 1975 г. до края на 1977 г. там трябва да бъде построен и нов супермаркет. Магазин „Краснодар“ отваря врати през 1978 г., за да може напълно да функционира за предстоящия туристи-

Щанд на Централен кооперативен пазар в Бургас.
Снимка: ДА „Архиви“ Бургас

РУМ „Младост“

чески сезон. Той е на два етажа и освен хранителни продукти, предлага промишлени и битови стоки.

В същото време обаче с неговото изграждане площта на пазара се съкращава наполовина. В местната преса излизат няколко доста критични статии за посоката на развитие на кооперативно-пазарната търговия в Бургас. Неколкократно се коментира, че с годините, съдейки по изнесените данни, в стокооборота на пазара водещи стават личните стопанства, за сметка на държавните. Тази тенденция се очаква да продължи и след навлизането на новите наредби за самозадоволяване на населението, като се очаква да се появят на пазарите известни количества от тяхното производство. Авторите на тези статии посочват, че докато през периода 1967 – 1972 г. на кооперативните пазари е имало 24 магазина на ТКЗС, то през 1978 г. техният брой е само два (в. „Черноморски фронт“, бр.9788, 1979 г.).

Важността на кооперативно-пазарната търговия е отчетена и през

РУМ „Велека“

80-те години на ХХ в. Привличането за търговия на кооперативните пазари на държавни, обществени стопански организации, както и на частни стопани, дава възможност за осигуряване допълнително на стокови ресурси за по-добро задоволяване потребностите на населението с пресни и разнообразни селскостопански продукти – плодове, зеленчуци и др.

През 1983 г. стокооборотът достига 4100 хиляди лв., а през 1984 г. – 4400 хиляди лв. Общинското управление осъзнава необходимостта от системни и целенасочени усилия за развитие на кооперативните пазари и усъвършенстване организацията на работата им, както и за техническото поддържане на значителната материална база с цел да се запази тенденцията на ръст в стокооборота.

През 1984 г. е завършена реконструкцията на пазара до училище

„П.Р.Славейков“ и Районен универсален магазин (РУМ) „Младост“. До края на същата година е финализирано и техническото подобрене на пазара в к-с „Толбухин“ (дн. „Лазур“). Предстои влизането в експлоатация на нови площи в к-с „Зорница“.

Най-сериозните проблеми в дейността на кооперативните пазари идват от остарялата материална база, която не отговаря на хигиенно-санитарните изисквания, особено при търговията с живи животни, месо и месни продукти, мляко и др. Основният проблем е изготвянето на проект за реконструкция и разширяване на Централния кооперативен пазар, но в голяма степен това се отнася за всички подобни тържища в морския град. Една от планираните стъпки е изграждането на нови тържища от подобен тип до РУМ „Младост“ и до РУМ „Резвая“ в к-с Меден рудник“, което е предвидено да започне през 1986 г. (ДАА Бургас, Ф 627 оп.8).

В периода 1944-1989 г. кооперативният пазар се налага не само като допълнение на държавната търговия, но и като нейна стабилна алтернатива. Още от създаването си той способства за регулирането на цените и ограничаване на спекулата, като благоприятства и прекия контакт между производителя и потребителя. Въпреки постоянно съществуващите проблеми, основно с материално-техническата база, пазарът остава солидна организация, която намира своето място и в съвременния търговски облик на града.

Яна ИВАНОВА

Регионален исторически музей – Бургас

Библиография:

1. ДАА Бургас: ДА „Архиви“ Бургас, Ф 627, оп.1
2. Симеонов 2008: Д. Симеонов. Бургас – поглед отвътре, Б., 2008, 193
3. В-к “Черноморски фронт“ бр.1623,Б., 1955 г.
4. В-к “Черноморски фронт“ бр. 9788, 1979 г.
5. ДАА Бургас: ДА „Архиви“ Бургас, Ф 627, оп.8

*Развитие на
стопанството
след 1989 г.*

Развитието на стопанството през периода 1990 – 1998 г. се характеризира с преход от планово и централизирано към пазарно стопанство, при което съществува свободна конкуренция между стопанските субекти, а цените на стоките и услугите се определят от търсенето и предлагането им на пазара. Този преход е силно затруднен от наследените негативи в стопанския, културен и политически живот на България. Израз на затрудненията в прехода е изоставането на страната в сравнение с редица други страни от Източна Европа в процесите на приватизацията и връщането на земеделските земи, което забавя и интеграцията ѝ в НАТО и ЕС.

През този период са приватизирани много обекти. Основната част от тях са общинска собственост. В тази връзка бързо е променена структурата на регистрираните в БУЛСТАТ стопански обекти.

През последните 10 години значително намалява обемът на промишлената продукция, който през 1998 г. достига едва 55% от този през 1989 г. Най-голям спад е отбелязан в отрасли, разчитащи предимно на скъпи вносни суровини – машиностроене, черна металургия и др.

Пазарът в к-с „Меден рудник“, 2017 г.

Пазарът в к-с „Меден рудник“, 2017 г.

Спадът в промишленото производство продължава и през 1998г. В повечето промишлени отрасли обемът на производството през същата година е с около 14% по-малък в сравнение с предходната година, с изключение на електро- и топлопроизводството, където той е нараснал с около 10%. Същевременно през последните 10 години бързо се увеличава делът на частния сектор в промишлената продукция, който през 1998 г. достига 42,4%. Този сектор произвежда и около 20% от брутната добавена стойност (БДС), създадена в частния сектор на икономиката.

Нарастването на дела на частния сектор в промишлеността се дължи основно на приватизация на предприятия от хранителната промишленост и хранително-вкусовата промишленост. Повечето предприятия от металургията и машиностроенето обаче са непривлекателни за евентуалните купувачи, тъй като те имат огромни дългове към банките и неосигурени пазари за продукцията си.

През периода след 1989 г. започва продължителен и мъчителен процес на връщане земеделските земи на старите им собственици,

Пазар „Краснодар“, 2017 г.

което довежда до спад на селскостопанската продукция и дефицит на храни в страната. През последните няколко години този процес е ускорен и в края на 1998 г. правото на собственост е възстановено върху около 80% от земята, а издадените нотариални актове са за около 23% от земеделската земя.

Връщането на земята позволява бързото нарастване дела на частния сектор в селскостопанската продукция до 95-98% през последните 2 години. Той дава около 32,5% от БДС, създадена в частния сектор на икономиката. Развитието на частния сектор в селското стопанство обаче е възпрепятствано от липсата на средства за машини, торове и химикали. Това се отразява в намаляването на средните добиви в растениевъдството, промяна на неговата структура чрез нарастване дела на зеленчуко-производството, картофопроизводството, зърнопроизводството и други подотрасли, чиято продукция е най-търсена.

През последните 10 години значителен спад е отбелязан и в туризма, с което значително е ограничен притокът на валута за региона.

Дълбоката и продължителна стопанска криза в България налага в

крайна сметка въвеждането от 1 юли 1997 г. на режим на строга финансова дисциплина, наречена още „валутен борд“.

В крайна сметка, като основни проблеми пред стопанското развитие след 1989 г. изпъкват: промяната на пазарната ориентация на производителите, липсата на инвестиции; остарели технологии и ниско качество на повечето произведени продукти; липса на местни суровини и енергоносители, което налага техния внос и др.

Членството на България в ЕС промени драстично условията за правене на аграрен бизнес в страната. Основният двигател на тези промени, освен присъединяването към Общия пазар и повишените изисквания към някои сектори, беше Общата селскостопанска политика (ОСП) на ЕС и нарасналата финансовата подкрепа за сектора. За периода 2007-2013 г. субсидиите за сектора по линия на ОСП и националните доплащания достигнаха 6,9 млрд. лева. Тези средства създадоха интерес към отрасъла, какъвто до този момент не беше наблюдаван и какъвто дори реституцията не успя да събуди.

Съществен импулс получи пазарът на земеделска земя. Характерът на подпомагането, а именно – на единица площ, стимулира развитие-

Пазар „Славейково пазарче“, 2017 г.

Пазар „Лазур“, 2017 г.

то на сектори с относително ниски производствени разходи на декар, което доведе до значително реструктуриране в рамките на отрасъла. Доходите в селското стопанство като цяло нараснаха, но се увеличиха и общите разходи за производство.

В контекста на значителното подпомагане за сектора, ИПИ изготви анализ върху развитието на производителността в селското стопанство след влизането на страната в ЕС. Той показва, че въпреки европейските и националните субсидии, брутна добавена стойност в отрасъл „Селско, горско и рибно стопанство“, изразена в съпоставими цени, като цяло спада след 2008 г. и достига нива, които са с една четвърт по-ниски от средните за периода 1998-2006 г.

Същевременно отрасълът ползва близо половината от площта на страната, 19% от всички заети в икономиката и създава едва 2% от инвестициите. Делът на земеделието в създадената брутна добавена стойност в икономиката на страната спада под 5% в периода след 2008 г. при 6-8% в периода 2003-2005 г.

Въпреки потенциала си, България продължава да показва конкурентна слабост на европейската карта. Страната разполага с 3% от

Пазар „Велека“ в к-с „Изгрев“, 2017 г.

обработваемата земя в ЕС-27 и използва 3,3% от работната ръка в отрасъла на ниво ЕС, но произвежда едва 0,8% от брутна добавена стойност в селското стопанство на Общността.

По производителност на една годишна работна единица България се нарежда на 25-о място в ЕС, като след нея са единствено Румъния и Латвия. Ниският дял в потреблението на основен капитал не предвещава положителна промяна в ролята на България в селското стопанство на ЕС.

Анализът на отношението между отделните фактори на производство показва подобрение по почти всички показатели. Най-значително е подобрението между факторите капитал и труд. Това може да се обясни както с концентрацията на стопанствата и намаляването на броя на полупазарните семейни ферми, така и с повишените разходи за потребление на капитал през периода.

Подобрение бележи и съотношението земя/труд, което отразява нарастването на обработваемата земя, намаляването на използваната работна сила и свиването на интензивните отрасли. Най-слабо подобрение бележи показателят капитал/земя.

Пазар „Велека“ в к-с „Изгрев“, 2017 г.

За да се развива селското стопанство, са създадени направления – основни средства за подпомагане на селското стопанство.

Прехвърляне на средства от Първи стълб (директни плащания) към Втори стълб (Програма за развитие на селските райони) дава една добра възможност за насочването на повече публичен ресурс към мерките и целите, свързани с повишаване на производствените възможности.

Най-добрият гарант за доходите на земеделските производители е ефективното и ефикасно управление на собствените им ресурси, а не директната финансова подкрепа, която ги прави зависими и слабо продуктивни.

Към 2017 г. на територията на община Бургас има разкрити и динамично се развиват следните пазарни зони:

- Пазар к-с „М. рудник“, има разкрити 2 пазара – един за хранителни стоки и един за промишлени стоки.

- Пазар „Краснодар“ – в сегашното си състояние е разширен като на ет.1 се намира магазин за хранителни продукти; самостоятелен магазин за промишлени стоки; книжарница. Етаж 2 – магазин за про-

мишлени стоки. Допълнително на територия от 1300 кв.м са разположени маси и магазини за плодове и зеленчуци, месо, риба, мляко и млечни произведения, както и магазини със стоки собствено производство от фирми и животински центрове в региона.

- Пазар „Славейково пазарче“ – обособи се като пазар за стоки собствено производство и стоки от еко- и биопроизводители в региона.

- Пазар „Лазур“ – на площ от 1500 кв.м има открит магазин от 900 кв.м за хранителни стоки и отделно павилиони за хранителни и промишлени стоки.

- Пазар „Младост“ в к-с „Славейков“ – за търговия с хранителни и промишлени стоки.

- Пазар „Велека“ в к-с „Изгрев“ – магазини за продажба на риба, месо, зеленчуци, вино и други.

- От 2017 г. на пл. „Св. св. Кирил и Методий“ се откри пазар за производители с еко- и биопроизводства.

От 2013 г. на територията на „Бургаски пазари“ ЕООД работи химическа лаборатория за изследване на нитрати, нитрити и амоний в плодове и зеленчуци собствено производство.

В програмата на Община Бургас за развиването на пазарите в Бургаски регион се предвижда строителство на нови пазари във всеки комплекс. Целта е да се избегнат посредниците и да се даде възможност производителя директно да контактува с крайния потребител.

д-р инж. Живко ПАНАЙОТОВ
управител на „Бургаски пазари“ ЕООД

СЪ Д Ъ Р Ж А Н И Е

<i>ТЪРГОВИЯ И ПАЗАРИ В БУРГАС ПРЕДИ ОСВОБОЖДЕНИЕТО</i> <i>подготвил: Иванка ДЕЛЕВА, главен уредник,</i> <i>отдел „История”, РИМ – Бургас .....</i>	<i>7</i>
<i>ВЪЗНИКВАНЕ И РАЗВИТИЕ НА ТЪРГОВСКИТЕ ПАЗАРИ И ПАЗАРНИТЕ ОТНОШЕНИЯ В БУРГАС ПРЕЗ ПЕРИОДА 1878 – 1944 г.</i> <i>подготвил: Владимир АНИГНОСТОВ, уредник,</i> <i>отдел „История”, РИМ – Бургас .....</i>	<i>23</i>
<i>БУРГАСКИТЕ ПАЗАРИ В ПЕРИОДА 1944 – 1989 г.</i> <i>подготвил: Яна ИВАНОВА, уредник,</i> <i>отдел „История”, РИМ – Бургас .....</i>	<i>91</i>
<i>РАЗВИТИЕ НА СТОПАНСТВОТО СЛЕД 1989 г.</i> <i>подготвил: д-р инж. Живко ПАНАЙОТОВ</i> <i>управител на „Бургаски пазари“ ЕООД .....</i>	<i>105</i>

*„Важното е не да гледаш наблизо,
а да гледаш толкова далеч,
че да виждаш миналото“*

www.burgas.bg